

Александр ПУШКИН
ПОЭМА ВА ЭРТАКЛАР

Руслан

ва

Людмила

(п о э м а)

БАҒИШЛОВ

Сизга — кўнглим маликалари,
Дилраболар, сиз учун ёлғиз,
Кечмишларнинг нақли бу бари,
Олтин вақтим аямай ҳаргиз,
Эзма мозий оҳангига мос —
Дадил ёздим қоғоз юзига,
Шўхчан куйим олинг, сизга хос!
Учмай ҳеч ким олқиш сўзига —

Умидларда бўламан хушҳол,
Ишқ дардида ўртанган дилбэр —
Арзимас назмимга, эҳтимоь,
Ташлаб қўяр қиё бир назар.

Денгиз бўйи, ям-яшил чинор,
Олтин занжир чинор тагида.
Доно мушук тун-кун беқарор
Айланади теварагида.
Унгга юрса — қўшиқ куйлайди,
Сўлга юрса — эртак сўйлайди.

Мўъжиза мўл у олис ёқда:
Тонг қолғулик баланду пасти,
Сув париси ўлтирар шоҳда,
Дайдиб юрар саёқ алвасти,
Одам юрмас сўқмоқларида
Ғалати жонворлар босган из,
Бир кулба бор дарча-эшиксиз,
Турар товуқ оёқларида.
Сирлар тўла водий, ўрмонзор;
Тонгда денгиз асов, шиддаткор,
Тошар қумлик, тақир қирғоққа
Тиниқ сувдан чиқар бу ёққа
Расо ўттиз кўркам паҳлавон.
Улар билан бир денгизбобо;
Қиролзода ўтар, ногаҳон —
Тутқун тушар унга қаттол шоҳ;
Ва жодугар деган бедаво
Денгиз, ўрмон устида учар,
Юрт олдида, булутлар аро
Баҳодирни кўтариб ўтар;

Ўтиради бека зиндонда,
Хизматида сур бўри тайёр,
Ҳам ялмоғиз кампир ўрмонда —
Ўғурида судралар айёр.
Ва шоҳ Кашчей озгин-бедармон,
Зар устида топширмоқда жон.
У ерда рус руҳи... Русия ҳиди бор!
Денгиз бўйи, ўша, кўк чинор —
Соясида ўлтириб бир бор,
Бол шароби ичганман андак.
Доно мушук сўйловди эртак,
Ундан бири ёдимда бутун,
Мен жаҳонга ёяман букун...

БИРИНЧИ ҚУШИҚ

Кечмишларнинг ҳикояси — бу.

Қадим замон ривояси — бу.

Кўркам Владимир базм тузар:
Баланд сарой жиққа-жиқ одам;
Кенжа қизнинг тўйин ўтказар,
Мард ўғиллар, дўстлар жамулжам
Куёв Руслан азамат, ўктам,
Ёвқур эди ҳам княздода,
Чўнг жомларда тошарди бода,
Соғлиқ учун ичар дамо-дам.
Шошилмаскан боболар ҳеч ҳам,
Аста бўшар даврада кўза,
Кумуш жомлар лиммо-лим бўза,
Еб-ичишар экан хотиржам.
Шодликлари қуйилар дилга,
Косалар лим кўпирар такрор,
Соқилари сипоҳ, таъзимкор,
Бир-бир тутар ўтирган элга.

Суҳбат авжда — қийқириқ-сурон,
Давралар ҳам гувиллар шодон,
Бирдан янграр қадимий бир соз,
Жўр бўлганди ёқимли овоз,
Ҳаммани лол этарди Баян,
Уста бахши тилида Руслан,
Ҳам мақталар Людмила-дилбар,
Ҳам Лель ўриб берган гулчамбар,
Лекин, юрак сапчиб беқарор,
Суюк ёрдан узмас кўзини,

Емас-ичмас, ошиқ Руслан зор,
Хўрсинар ва қийнар ўзини,
Мўйлов бурар ва дили ёнар,
Дақиқада дақиқа санар.
Қовоқ солиқ ва диққи нафас,
Утиришар учта жувонмард,
Базм авжига қўшилай демас,
Кемиргандай дилларини дард.
Дастурхонда турар кўза бўш,
Унутилмиш шароб жомлари,
Бемазадай тўй таомлари,
Ҳатто баян дилга бермас жўш,
Ҳижолатда ерга боқишар:
Учови ҳам рақиб Русланга;
Ишқ ўтида дилни ёқишар,
Ҳасад захри яширинмиш жонга,
Бири — Рогдай, кўрқмас баҳодир,
Қиличи юрт очишга қодир,
Киев тупроғига қўшган ер.
Ўзга бирин манман Фарлаф, дер,
Базмларда енгилмас, бақироқ,
Сипоҳликда суподир бироқ.
Ҳарбу-зарбда жуда одоблик.
Яна бири — ўйчан, кам гаплик,
Хазар ёқлик Ратмир хонзода,
Учаласи сўлғин, ранглар оқ,
Шўх базмдан ғами зиёда.

Базм адоқ, турар оломон;
Аралашар сурон-ла йиғин,
Барча боқар қўшалок томон,
Кўзин ерга тикади келин,
Гўё бағрин эзмоқда бир ғам,

Куёв эса, қувноқ жуда ҳам.
Тун қўйнида олам кўрар туш,
Ҳар ёқ жимжит, ярим тун яқин:
Мудрар бойлар бўзадан сархуш,
Уй-уйига тарқашар секин.
Куёв шодмон, висолдан рози,
Ва уятчан ёрининг нози —
Хаёлида барқ урар бутун.
Улуғ князь меҳр-шафқат ила,
Сирли, ғамгин марҳамат ила
Дуо ўқир қўшалок учун.

Бошладилар ҳусн париси —
Қизни никоҳ тўшаги томон.
Шамдонлар ҳам ўчди бариси,
Чироқ ёқди севги тангриси,
Умидларга етишди омон.
Муҳаббатнинг совғалари шай,
Қизғанчиқ уст-бош пайдар-пай
Гилам узра тушар барчаси...
Эшитасизми, севги шарпасин,
Бўсаларнинг ёқимли сасин,
Сўнг ҳадикнинг зору гинасин!..
Эри шавқдан маст ҳозирданоқ.
Фурсат яқин, улар ҳам... бироқ,
Даҳшат солди момақалдироқ,
Туман, чақмоқ ва ўчди чироқ,
Чопар тутун, титрайди ҳарён,
Қалби тамом муз бўлиб Руслан
Жимиб қолди... Бу жимлик аро,
Икки марта янграб шум овоз,
Кимдир, қора дуддан ҳам қора,
Кўтарилди ва этди парвоз...

Хона бӯм-бӯш, кўринмас биров.
Беҳол турар ҳайратда куёв,
Совуқ терда титрайди тизлар,
Муздай титроқ қўлларин чўзиб,
Гунг тинликдан ёрини излар...
Ёр йўқ, унинг тўйини бузиб,
Олиб қочмиш кимнинг ҳийласи,
Қўлин чўзса фақат бўш ҳаво,
Зулмат ичра йўқ Людмиласи,
Ютмиш қандай белгисиз бало.

Оҳ, жафокаш ошиқ — ёридан йироқ,
Бемурод, беумид ўртанса талай,
Гарчанд унга ҳаёт зиндондир, бироқ,
Улмайн юриши мумкин ҳар қалай.
Лекин, узоқ йиллар муродга етмай,
Кўз ёшу ранжлардан кейин бахтиёр,
Маъшуқасин қучса ва бир дам ўтмай,
Мангуга айрилса, қолса зору зор,
Шундай кунда, дўстлар, нетар эдим мен,
Яхшиси, тез ўлиб кетар эдим мен.

Шўрлик Руслан ҳайтовур омон,
Улуғ князь, аммо, не деди?
Шум даракдан лол ва бағри қон,
Куёвига газабкор эди,
Чарлаб сарой аҳлини дарҳол:
«Қайда! Қани Людмила?» сўрар,
Изтиробда тўлғанади чол,
Юзин кўрқинч яллуғи ўрар.
Эшитмайди Руслан, «Уғиллар,
Ва ёронлар ҳолимга ёнинг,

Хизматингиз эсда, норғулар,
Қариб қолган чоқда қизғанинг!
Ким қизимни излаб от чопса,
Ким беҳуда чекмаса заҳмат,
Людмилани ахтариб топса,
Унга — қиз ҳам ярим салтанат!
Сен-чи Руслан, йиғла, шум, ют қон,
Сақдолмадинг қайлигинг омон!
Ким талабгор? Айтинг, дўст-ёрон!..»
— Мен! — дер туриб қайғули Руслан.
— Мен! Мен! — Янграр пайдар-пай хитоб.
Рогдай билан келар Фарлаф дов,
Қувноқ Ратмир қилади жавоб:
«Эгарлаймиз отларни дарров,
Қерак бўлса, кезамиз жаҳон,
Чўзилмагай, мўйсафид, ҳижрон,
Қўрқма, бекач топилур зинҳор!»
Чол сўзламас, унсиз миннатдор,
Кўзида ёш, қўлин узатар,
Ва фотиҳа бериб кузатар.

Йўлга тушди бирга тўртовлон,
Гам юкидан Руслан бемадор.
Эсга тушиб жудо бўлган ёр,
Изтиробда қийналади жон.
Днепр бўйи — сулув қирғоқлар,
Остларида шўх арғумоқлар —
Уйноқлашар, учади тўзон,
Ҳам учади тўртов паҳлавон.
Кўзлардан ҳам бўлдилар ғойиб,
Лекин князь узоқ мунғойиб,
Кўзни узмас саҳро юзидан,
Гўё учар улар изидан.

Руслан сўзсиз, ғамгин, босар йўл
Ақли-ҳуши ўзида йўқ, суст...
Қоқ белига тиралган ўнг қўл,
Елкасидан қараб устма-уст,
Орқароқда боради Фарлаф,
Ва гердайнб урар нуқул лоф:
«Аранг дўстлар, эрк олдим охир,
Дуч келарми менга дев ҳозир!
Тил торткизмай оқизардим қон
Ишқ йўлида бўлардим қурбон,
Қувон, менинг тийғи пўлотим,
Қувон, менинг ўйноқи отим!»

Шод кўринар хазарлик ёш хон,
Хаёлида у алақачон —
Людмилани кўрар қўйнида,
Рақс эткудай оти бўйнида.
Қонда ёнар ёшликнинг чўғи,
Кўзларида умид яллиғи,
Гоҳ йўлдошлар қошида чопар,
Гоҳи тўхтар кўкқис якжилов,
Ариллар от гижинг ва асов,
Гоҳ тепалар бошида чопар.

Рогдай оғир, сокин, бадқовоқ.
Ваҳма солар номаълум, қисмат.
Беҳуда рашк, беҳуда қийноқ,
Хавотирда, бетинч у фақат,
Кўзлар кўрқинч, чақмоқлар чақар.
Ва Русланга серзарда боқар.

Тўрт рақиб ҳам бирга ва йўл бир.
Йўл юрдилар ҳамдам, узун кун.
Қораймоқда дарё ён бағир,
Шарқдан соя солиб келар тун.
Қуюқ туман Днепр бошида,
Отлари ҳам ҳордиқ талабгор.
Кўрдиларким шу тоғ остида
Йўлни кесган кўндаланг йўл бор.
«Тарқалайлик!— дедилар.— Етар,
Ўз толеин синасин ҳар ким».
Ҳар қайси от ҳар томон кетар,
Тўрт ботир тўрт йўлга тушар жим.

Шўрлик Руслан, неткайсан ёлғиз,
Даштнинг жимжит оғушларинда?
Фалокат тўй ва севимли қиз
Ҳамон хаёл ва тушларингда.
Дубулғангни босиб кийибсан,
Тизгинни ҳам кушод қўйибсан,
Кетмоқдасан аста чўлларда,
Тепаларда, хилват йўлларда,
Ҳам қалбингни қайғу йўнмоқда,
Ўмид, армон аста сўнмоқда.

Аммо қўққис кўринди бир гор,
Горда хира ёруғлик ҳам бор.
Табиатнинг ўзига ёшдош,
Мудроқ гумбаз. Ғамгин, эгиб бош,
Тўғри кириб келди баҳодир:
Ва не кўрди, бу қанақа сир?
Ўтирарди горда ёлғиз чол,
Кўзи равшан ва оппоқ соқол,

Қарашлари ювош, меҳрибон,
Қаршисида ёнуқ чироғдон,
Кўҳна китоб ўқирди ўзи,
Варақларга тикилмиш кўзи:
«Хуш келибсан, ўғлим, буюргин!—
Табассум-ла дер чол Русланга,—
Йигирма йил сарғайдим, кўргин,
Қоронғилик тегди бу жонга.
Учрашимиз билардим аниқ,
Кутган кунга етдим ахир мен,
Қисмат шундай экан, не ёзиқ,
Ўтир, ўғлим, қулоқ солгин сен:
Людмиладек ёрдан айрилдинг,
Қуввату мадордан айрилдинг,
Лекин, бу ғам бир зумдек ўчқай,
Бахтсизлигинг чўзилмас йироқ,
Хушвақт, тетик, ҳар балога шай,
Ишончли бўл, қайғурма бироқ.
Илгари бос! Юр шимол томон,
Олға! Қилич ва кўксинг қалқон:
Ўз бахтингни ўзинг оч, ўғлон!

Билгин, Руслан, қўрқинч ёвинг бор:
Сени мазах қилган, тўғриси
Гўзалларнинг қадим ўғриси,
Черномор деб аталган айёр.
У, шимолда тоғлар эгаси,
Лекин қайда жойи-ўрдаси,
Ҳалигача ҳеч ким ҳеч қачон
Олисдан ҳам кўролган эмас,
Лекин, сенга келолмайди бас!
Сенсан унга солувчи қирон,
Маконига қўйғувчи қадам,

Ва жонини олгувчи одам!
Ўз тақдиринг ўз қўлингдасан,
Бундан ортиқ сўзинг нафи кам,
Бахтинг, ўғлим, шу йўлингдасан!»

Оёғига ўзини ташлаб,
Чол қўлини ўпар паҳлавон,
Юрагидан ғам арий бошлаб,
Қўзга ёруғ кўринар жаҳон.
Нафас ўтмай, яна ботир хит,
Сиёқида алам, изтироб...
«Аён, недан қалбингда азоб,
Тинчитмоқ ҳам осон, эй йигит!—
Дер чол:— сени кекса фитнакор —

Муҳаббати жуда кўрқитар.
Тинчлан, ўғлим, ҳаммаси бекор,
Ёрингга йўқ заррача хатар.
У — самодан юлдуз олади,
Макри ойга ларза солади,
Замон — борлиқ қонуни, бироқ,
Унинг амалидан кучлироқ.
У — омонсиз қасрлар учун
Қизғанчиқ ҳам тажанг посбон.
Қийноғида у гўзал тутқун,
Қийнар, лекин у ўзи нимжон.
Қиз гирдида кезади сарсон,
Шум ёзмишин қарғайди шум чол...
Лекин, вақт кеч, азиз паҳлавон,
Ётиб ухла, андак ором ол!»
Сўнаётган олов ёнида
Юмшоқ ўтга чўзилар Руслан,

Ут туташиб йигит қонида,
Оҳларидан уйқу ҳам сўзон...
Турди ахир ўрнидан полвон:
«Ухлолмадим, нетай, отажон!
Нетай, юрак сиқилар мудом,
На уйқуда, на ўнгда ором.
Рухсат бўлса, сиригни билай,
Ва муборак суҳбатинг тинглай.
Кошки, кўнглим очилса озроқ.
Кечир, битта беадаб сўроқ:
Рост де, кимсан пири бузруквор,
Нечун сенга мужмал толе ёр
Қайдан келдинг сен бу диёрга,
Ким қувламиш бу хилват ғорга?»

Чол илжаяр оғир, дардманд,
Сўнгра дейди: «Эй азиз фарзанд,
Эсда ҳам йўқ қаҳратон диёр,
Мен туғилган олис у аймақ,
Из тушмаган қора тўқайзор,
Ҳам ошино саноқсиз яйлоқ.
Асли финман; мен чўпон эдим
Ва ғам билмас навқирон эдим.
Ёшлик дўстим — ўрмонзор қишлоқ;
Шовқин солган сойлар, анҳорлар,
Тикка тоғлар, ўнгирлар, ғорлар,
Ғарибона, бебош, шўхлик чоқ...
Лекин, узоқ даврон сурмадим,
Шундан ортиқ суюнч кўрмадим.

Уша чоқда — қўшни қишлоқда
Қиз бўларди Наина номлик,

Назокатлик ва гул андомлик,
Тенгсиз сулув бутун аймоқда.
Пода ҳайдаб тонг пайти бир кун,
Келар эдим яшил ўтлоққа,
Най чалардим; анҳор сершовқин,
Титроқ солар эди қирғоққа,
Сув бўйида бир садаф сийна —
Гултож тўқир эди, на гўзал.
Ҳам ёзмишим шунда бўлди ҳал...
Оҳ, ботир, у, эди Наина!
Мен ёндашдим, термулдим тўйиб,
Ва чинакам кўнглимни қўйиб,
Суйгусида куюшни билдим,
Куйгусида суюшни билдим.
Ёниб қолдим, ўртаниб қолдим,
Севги сирин ўртаниб олдим,
Не самовий суюнчлари бор,
Ҳам не чоғлиқ эзар жафокор!..

Хаёлдай тез ўтди ярим йил,
Қалбим титраб, унга очдим дил:
Наинажон,— дедим,— суяман,
Ҳасратингда ёниб-куяман.
Қулоқ солди мағрур, дилозор,
Бино қўйиб ўзига чунон,
Жавоб берди қиз безътибор:
«Мен суймайман сени, эй чўпон!»

Қора бўлди кўзимга дунё:
Она юртим, салқин ўрмонлар,
Шўх уйинлар, жўра чўпонлар —
Бўлолмади дардимга даво.

Кўнглим ёнар, сўлиқ ранги-рўй,
Ва оқибат қурдим шундоқ ўй:
Тарк этай фин яйлоқларини,
Олиб яқин ўртоқларимни,
Сафар учун аскар тузайин,
Кўрқинч гирдобларда юзайин;
Ҳарбу зарбда довруқ оларман,
Мағрур қизга ёқиб қоларман...
Балиқчилар бошини кўшдим;
Хатар излаб денгизга тушдим,
Ота-бобо яшаган диёр —
Ёвқур қайиқларнинг сурони,
Тийғ жаранггин эшитди илк бор;
Умид билан кездим дунёни,
Юртдошларим жангда журъаткор,
Расо ўн йил душманнинг қони
Оқди тинмай қор ва селларга.
Донғим кетди олис элларга,
Ёт юртларнинг тождорлари
Хавфга тушди менинг қаҳримдан,
Кўшинлари ва сардорлари
Қочди шимол тийғи заҳридан.
Жанг қилардик қувноқ, шиддаткор,
Улжаларни бўлишар эдик.
Енгилганлар билан бир қатор
Тотув базмлар қуришар эдик.
Лекин, юрак Наинага банд,
Эсдан чиқмас майдонларда ҳам,
Шодмон базм-суронларда ҳам
Зориқардим зимдан ҳасратманд.
Қумсар эдим фин қирғоқларин:
— Бўлди, юртга юринг ёронлар!
Ўйлар кўрки бўлсин қалқонлар,
Қиличларинг ва садоқларинг!—

Дедим, шовқин солди кемалар,
Ортада қолди қўрқинч, ваҳмалар.

Ватан кўрфазига йўл солдиқ,
Мағрур, шодмон етиб ҳам олдиқ.

* * *

Хаёлларим — бўлди чинакам,
Мен ҳам етдим асл армонга.
Жилвакордир толеим бу дам,
Мен ҳам етдим ахир жононга,
Кўзга илмас, сулув қиз учун
Келтирдим мен қонли тиғ, қалқон,
Қанча олтин, инжу ва маржон;
Қаршисида турдим, дил жўшқин;
Қуршамшиди дугоналари,
Жимжит боқар ҳасад-ла бари;
Тутқун янглиғ лол, итоаткор —
Турдим, эвоҳ, қиз бўлди ниҳон,
Деди совуқ ва безътибор:
«Мен севмайман сени, қаҳрамон!»

Уғлим сўзламоқнинг не ҳожати бор,
Барини сўзлашга бормиди мажол?
То сўнги кунгача, оҳ, ёлғиз — бедор,
(Ҳолбуки, бир оёқ гўрда, бемалол,
Ва руҳим уйқуда...) асимга тушар,
Кўҳна ҳасратларим жонни қамчилар.
Эсга тушади-ю, юрак уюшар,
Оппоқ соқолимга оқар томчилар.

Бироқ тингла: мен ўсган ёқда,
Балиқчилар аро овлоқда —
Бир илим бор сирлик ва пинҳон.
Мангу жимжит, олис тўқайзор —
Сеҳргарлар учун чет макон,
Бари оқсоч, пийри бузруквор,
Фикрлари ҳикмат билан банд;
Утганларни улар билишар,
Ҳикматлари эса, кўп баланд,
Ғойибдан ҳам хабар беришар.
Айтмишлари ваҳим, шиддаткор,
Қулоқ солар барча қари-ёш,
Қаттиқ, мудҳиш иродаси бор,
Улим, ҳатто севги эгар бош.

Мен-ку, ишққа ҳамон фидойи,
Ғуссасида бўлиб шайдойи,
Ўйладимки — қиз-ку димоғдор,
Мен ҳам сеҳр ўрганиб боқай,
Тош қалбида ишқ ўтин ёқай,
Сеҳр амри-ла шояд бўлса ёр!
Эрк қўйнига жадал учдим мен,
Хилват, қора ўрмонлар томон.
Бунда қадим сеҳргарлардан
Таълим олдим мен узоқ замон.

Келди қўҳна орзу муддати,
Қўрқинч сирга бўлдим ошно,
Аён бўлди ақл-ла расо,
Сеҳр қудрати, афсун қудрати,
Муҳаббатга, армонга даво!
Сен меники Наина, демак!

Мен енгдим, деб ўйладим бешак.
Лекин, бекор экан заҳматим,
Енгди мени қайсар қисматим.

* * *

Ширин умид ва тотли хаёл;
Армонларим юракда тошқин,
Афсун ўқий бошладим, шошқин,
Ҳам чақирдим руҳларни дарҳол,
Мижжа қоқмай туриб — тўқайда,
Қора тундай қоронғи жойда
Яшин чақнаб, солди суронлар,
Увлай кетди сеҳрий бўронлар,
Даҳшатидан тош-тупроқ ларзон...
Ва қаршимда кўрдим ногаҳон:
Ўтирибди бир кампир, нимжон,
Сочлари оқ, кўзлари чўкик,
Букри елка, қомати букик,
Бенур кўзлар хунук ялтилар,
Ва калласи ҳадеб қалтилар,
Кексаликка аянч бир тимсол,
Оҳ, ўғлим бу эди Наина,
Қотиб қолдим, тилим бўлди лол,
Кўз олдимда арвоҳ, ажина.
Ишонмасдим, қилардим тусмол
Ва ниҳоят қолмади мажол.
Ўксиб-ўксиб кўзим тўкди қон,
Чидаёлмай кўтардим фиғон:
Оҳ, Наина, наҳот бу сен? Оҳ,
Қайда қолди, кўркинг, жамолинг,—
Ғазабига олдимни худо,
Мунча кўрқинч турқинг-тимсолинг?!
Айт, мен қачон ўтдим жаҳондан,

Кечиб жондан, кечиб жонондан,
Қачон? «Расо қирқ йил бўлди-ку»
Жоду қиздан жавоб бўлди шу.
Яна сўзлар — чийиллар эди:
— Не чораки, қаридик, — деди —
Бугун ёшим тўлди етмишга,
Йиллар учди галаю гала.
Баҳоримиз айланди қишга,
Қариб қолдик биз биратўла...
Аммо, жоним, қайғурма сира,
Утса-ўтар вафосиз ёшлик,
Шак йўқки, мен ҳозир оқ сочлик,
Андак букри, балки, кўз хира,
Қадимгига ўхшамайман ҳеч,
Эмасман шўх, сулув ва дилбар,
Аммо (қақилдоқки...) гарчанд кеч,
Сирим очай: мен ҳам жодугар!

Ҳа, жодугар экан ростакам,
Қаршисида бедармон, беҳол, —
Турар эдим серрайиб мен ҳам,
Бир аҳмоқки — етук, баркамол.
Жами ҳикмат ва сеҳрим увол...

Не кўргулик: сеҳри иродам
Шумлигидан бўлдим шармисор,
Менинг оқсоч, букри илоҳам —
Ишқ арз этар кўп эҳтироскор.
Қийшиқ оғиз, қўрқинч табассум,
Товуши гўр ноласидек шум.
Бадбашара, эзма, бижилдоқ,
Ҳадеб бўлар севгига иқрор.

Тасаввур эт, на аччиқ қийноқ!
Титраб-қақшаб турардим ночор:
Жаврар эди тутса ҳам йўтал,
Оғир ишқий можаро дангал:
«Ҳа, севгига тушундим ахир,
Унинг дарди ёниқ эҳтирос,
У яралмиш эҳтиросга хос.
Уйғонди ҳис, титрайман дир-дир;
Ишқий армонларга хуморман...
Садқанг кетай, қучоғимга кир...
Уламан оҳ... Кел, интизорман...»

Руслан, шундай қилиб, жодугар
Имо қилар ҳам кўз сузарди.
Шу тоб арвоҳ ва қашанг қўллар
Чакмонимни тортиб, узарди.
Шундай қилиб, мен йўқотдим эс,
Юмар эдим, кўрқиб кўзимни,
Ва, ниҳоят жонга тегди пес,
Додлаб, юла қочдим ўзимни.
Вайсаб қолди: «О, тубан инсон,
Тинч умримга солдинг ғалаён,
Бокира қиз эдим беармон,
Наина деб йиғлар эдинг қон,
Қочдинг, шундай ҳамма эркаклар!
Бевафолик уларга ҳунар!
Эвоҳ, менинг ўзимда гуноҳ,
Йўлдан урди у бахти сиёҳ,
Ишқий эҳтиросда ўлгандим,
Жоним билан таслим бўлгандим.
Ҳап! Бевафо! Ваҳший, Савдойи!
Қиз ўғриси! Бадном! Саззойи!»

* * *

Шундай ўғлим. Ушандан бери,
Тириклигим хилват маконда.
Чолга юпанч ёруғ жаҳонда
Ақлу ҳикмат, сукунат ери...
Чорламоқда мени гўристон!
Лекин, кампир эсида у дов,
Юрагини ёндираар ҳамон
Ишқ оташи — энг сўнгги олов.
Аламидан, у олмоқчи кек,
Шумлик излар шумдил ҳар дамда.
Жек кўради сени ҳам мендек,
Бироқ...
Қайғу мангу эмас оламда!»

Суқ ҳис билан тинглаб паҳлавон
Чол бобонинг ғамли қиссасин;
Ҳатто киприк қоқмади бирон,
Туннинг узоқ-узоқ шарпасин —
Әшитмади чўмиб хаёлга.
Тонг ҳам отди порлоқ, жилвакор...
Ва хўрсиниб ботир — миннатдор
Қучоқ очди сеҳргар чолга.
Умидларга кўнгли паймона,
Гордан чиқди. Кишнар аргумоқ!
Узангига қўйди тик оёқ.
Отин ниқтаб, чуқ дер мардона:
«Отажоним, омон бўл, омон!»
Чопа кетди ўтлоқлар томон.
Донишманд чол унга чўзиб қўл,
Кетидан дер: «Паҳлавон, оқ йўл!
Хайр, ёрга бўлгин вафодор,
Чол кенгашин унутма зинҳор!...»

ИККИНЧИ ҚУШИҚ

Ҳарбу зарбда омонсиз ёвлар,
Яраш билманг, беаёв чопинг!
Олинг жирканч, чиркин мақтовлар,
Шу санъатда, майли, шон топинг!
Қаршингизда тонг қолсин жаҳон,
Мудҳиш зафарлардан бўлиб лол,
Лек, ачинмас сизга ҳеч инсон,
Аралашмас ва бермас малол.
Сиз, эй ўзга тоифа ёвлар,
Эй, сиз парнас баҳодирлари,
Кўтарасиз беҳаё довлар,
Эл кулар сиз бақирган сари;
Сўкишинг-у, лекин секинроқ.
Сиз, эй севги бобида ёвлар,
Мумкин бўлса, яшанг дўст-иноқ!
Дўстлар, бенаф алғов-далғовлар;
Қиз қалбини тақдири азал
Қимга ёзган бўлса, мутлақо,
Шу севилар, уники гўзал!
Учакишмак — тентаклик, гуноҳ.

Борар ўктам, тийиқсиз Рогдай,
Белгисиз ғаш ва мужмал бир ҳис
Кўнглин ғажир эди пайдар-пай;
Йўлдошлардан айрилиб, олис —
Диёр томон солган эди йўл,
Кўз кўрмаган ўрмон ўнгу сўл,
Оғир ўйлар бағрини тилар,
Иблис малъун васваса қилар,
Жонни қийнаб ҳасрат ва озор,

Пичирлайди полвон ғазабкор:
«Улдираман!.. Соламан қирон...
Мен бузмаган ғов қолмас бирон...
Руслан!.. Билгунг... йиғлаяжак қиз...»
Ва от бошин буриб, тўхтовсиз,
Орқасига чопди у равон!

Нақ ўша пайт баҳодир Фарлаф
Тушга қадар уйқусин олиб,
Жилға бўйи — салқин, кўм-кўк, соф —
Кўланкага хилват жой солиб,
Роҳат-роҳат олар эди дам,
Тушлик қилар эди хотиржам.
Бирдан: кимдир дала томондан
Оч чоптириб келар — нақ бўрон.
Фурсат — тигиз, турди шу замон,
Қолди тарқоқ у ён-бу ёнда —
Совут, қалқон, найза, дубулға,
Қолди тушлик ва зилол жилға,
Отланди-ю жўнади илдам,
Қувлаб келар изма-из у ҳам:
«Тўхта, қочоқ! Тўхта, ҳой беор! —
Наъра солар номаълум одам. —
Жирканч махлуқ, тўхта, етайин!
Бошинг тандан жудо этайин!»
Билди Фарлаф: бу Рогдай — безор.
Ошна эди унга бақирӣқ,
Даҳшат солди жонга чақирӣқ.
Титраб, қақшаб ва сезиб ажал,
Қамчи босди отига жадал.
Чопар эди қуёндек қўрқоқ:
Қулоқлар — динг, шошма-шошалоқ,
Сакраб-сакраб чопар ўрмондан,

Қатқоқ ва дўнг, ҳоли ёбондан,
Този итдай қочади ночор!..
Кўклам чоғи, эриганда қор,
Оққан эди лойқа тўлқинлар,
Нам ва юмшоқ ер кўкрагида
Уйган эди ўрлар, ўпқинлар,
Қора ботқоқ ва лой — тагида.
Теран ўрга етди арғумоқ.
Ва хурпайди ёллари оппоқ,
Пўлат сувлиқ чайнаб, силкиб дум,
Сакраб ўтди ўрдан ўшал зум.
Сувори-чи, қўрқоқ — нотавон,
Ўрга тушди ошиб умбалоқ.
Қора бўлди кўзига жаҳон,
Ўлим кутар, ботқоқда қочоқ,
Рогдай учар, ёндашар ўрга,
Ҳам кўтарар қилич беомон:
«Ўл, эй қўрқоқ, бор, киргин гўрга!»
Ва Фарлафни танир ногаҳон,
Қараб қолар, қўллари тушар,
Сиёқида аён ҳайронлик.
Чексиз ғазаб ва пушаймонлик,
Тиш ғирчиллар, қони уюшар:
Ўрдан нари жўнар қаҳрамон,
Боши солиқ, ёнар, қон ютар...
Аммо, ҳушин йиғади чаққон,
Ўзин зўрга кулгидан тутар.

Кейин юрди тўғри тоғ сари,
Дучор бўлди кампир — ўлимтик,
Букри, оппоқ қордай сочлари;
Ҳассасини кўтариб у тик,
Шимол ёққа қилди ишора:

«Уша ёқдан толгайсан, зора».
Рогдай шодмон, умидлар тошқин,
Ажал томон учди у шошқин.

* * *

Фарлаф-чи, хўш? Қолди лой ўрда,
Қўрқар, ётиб ўйларди ҳамон:
Тирикманми? Ёки мен гўрда?
Ёвуз рақиб йўқолди қаён?
Гўр садосин эшитар йигит,
Ва тепадан кўринар кампир.
«Тур, азамат, ҳамма ёқ жимжит;
Ортиқ кимса учрамас, бўш қир.
От келтирдим сен учун, қўзғол,
Сўзларимга, ботир, қулоқ сол!..»
Хижолатда, ночор, бемажол,
Ботқоқ ўрдан тирмашар Фарлаф,
Пусиб қарар, холий чор-атроф,
Нафасини ростлаб дер базўр:
«Соғ эканман, танграмга шукур!»

«Инон!— деди кампир,— бери боқ.
Людмилани излаш ёмонмас;
У узоқда, жуда ҳам узоқ.
Уни топмоқ бизга осонмас.
Ёруғ дунё кезмоқ хатарнок,
Кенгашимга, йигит, унагин.
Бўлиб кетма беҳуда ҳалок,
Секин кетга қараб жўнагин.
Қайт Киевга — хос маконингга,
Ота мерос қишлоғингга қайт.

Ташвиш, озор солма жонинга:
Кўлга тушар Людмила бир пайт!»

Ғойиб бўлди кампир шу замон,
Ақли расо бизнинг қаҳрамон
Тўғри уйга қараб йўл солди.
Хаёлида на довруқ, на шон,
На Людмила севгиси қолди!
Тўқайзорнинг сал дилдираши,
Қуш учиши, сув шилдираши
Уни ташлар эди ғарқ терга.

Руслан учар кўп олис ерга;
Атроф ўрмон, жимжит ёбонлар,
Хаёлида: Людмила мудом.
Дил қувончи, ўша суюк ном;
Ошиқади, дейди: «ёронлар!
Топарманми?.. Қайдасан бекам,
Қўраманми ёниқ кўзингни?
Тингларманми дилбар сўзингни?
Ё жодугар қўлида, эркам,
Қоларсанми мангулик тутқун
Қоларсанми қари қиз бўлиб,
Ва қоронғи зиндонда сўлиб?
Ё рақибим келарми бир кун?..
Йўқ, жонгинам, бўлма жигархун...
Ҳали қилич менинг ёнимда,
Бошим омон, қасос қонимда...»

Келар эди бир кез кечқурун,
Тикка тоғлиқ дарё бўйида,

Ботир тоғда, дарё қуйида,
Атроф, жимжит. Қўққис ажиб ун,
Бир нафасда ўқ визиллаши,
Жанг сурони, от изиллаши,
Ҳайқириқлар тўлди майдонга.
«Тўхта!» деди гулдурос овоз.
У қайрилди, ваҳший чавандоз
Найза санчмоқ бўлиб Русланга
Учиб келар эди шу ёнга.
Шу аснода чақмоқ сингари,
Учди князь қўрқинч ёв сари.
«Аҳа! Етдим ахири санга!—
Наъра солар ўктам чавандоз:—
Шай бўл, дўстим, шай, қонли жангга!
Шу ёбонда ўлгайсан бероз,
Қайлиқларинг сўнгра излаб боқ!»
Руслан ёнар, ғазаби чақноқ,
Унга таниш бу тажанг овоз...

Азиз дўстлар! Бизнинг қиз-чи, хўш?
Баҳодирлар турсин шу жойда,
Эсга олғум, фурсат топиб бўш.
Бизнинг кўҳлиқ бекажон қайда,—
Уша ҳақда ўйлаш керак-ди,
Черномордан сўйлаш керак-ди.

На ғариба, на гўзал хаёл...
Хаёлим шўх сирдоши, у кун,
Сўйламишдим: қоронғи бир тун,
Людмила — у соҳиби жамол,
Кўнгли ёниқ Руслан қўйнидан
Ғойиб бўлди қора туманда.

Шўрлик! Сени иссиқ ўрнингдан
Ила қочди ёвуз бир онда,
Гулдай никоҳ тўшагинг қолди.
Қуюн каби самони бузиб,
Қора тутун зулматда сузиб,
Ўз тоғига етиб ҳам олди.
Ақлу ҳушни йўқотган эдинг,
Жодугарнинг қўрқинч боғида —
Тўсат пайдо бўлган чоғингда
Титраб, унсиз. тек ётган эдинг...

Ўз кулбамнинг бўсағасидан
Кўрган эдим бир кун, фасли ёз,
Товуқхона султони хўроз
Кеккайиши дағдағасидан —
Қўрқоқ макиён ҳурпайиб қочар,
Султон шавқ-ла қанотин очар,
Ўз ёрини қучмоқ учун шай,
Бошларида шу пайт чарх урар
Жўжаҳўр қуш, қадимий ўғри —
Ёвуз калхат, у маккор калхат
Ҳалокатли режалар қурар,
Бирдан шўнғиб ҳовлига тўғри
Яшиндай тез... учар осмонга,
Макиёни элтар ёвуз қуш
Панжасида дара томонга.
Қўрқув, ҳайрат гангитган хўроз
Гусса чекар, ғамзада, нохуш.
Маъшуқасин чақиради боз...
Дайди елда учиб юрган пат —
Кўринади кўзига фақат...

Тонг отгунча ётди бекажон,
Жон қийноқда ва оғир беҳуш,

Кўрар эди гўё қўрқинч туш.
Ниҳоят кўз очди у гирён,
Юрагида оловли тўфон,
Ва бир мажҳул ҳадик — қўрқинч бор;
Дил орзуманд, нашъага хумор,
Ва кимнидир ёниб излар жон.
Пичирлайди: «Қайда, қайда ёр?»
Чорлар, тўсат қолмас рангда қон.
Қўрқиб-пусиб боқар тўрт томон:
Людмила, хўш, қайда кошона,
Ва севинчбахш ётоғинг қайда?..
Мудҳиш сукут мудраган жойда
Ётар танҳо бебахт жонона;
Соя-салқин, юксак пешайвон,
Пар ёстиқлар, момик тўшаклар,
Дарпардалар, гулдор бежаклар,
Бахмал, кимхоб товланар чунон,
Қимматбаҳо, нақшин жияклар;
Ёқутларки, ёнар мисли чўғ.
Ҳар бурчакда олтин исриқдон,
Кўтарилиб турар хушбўй буғ;
Бас, сеҳрли қаср тасвири!
Менга ахир қандай хайри бор.
Шаҳризода қачонлар эди —
Бу тўғрида қилмиш хабардор.
Гар бўлмаса ҳузурингда ёр,
Ёруғ қаср ҳам қора ғамхона.

Биласизми, ўша кечаси,
Висол ва айш важи-ҳаммаси,
Кийинганди бизнинг жонона
Момо Ҳаво сингари енгил,
Маъсум, нафис эди уст-энгил!

Табиат ҳам Амур либоси!
Афсус, расм эмас-да бу кийим...
Ҳайрон бека қаршисида жим
Пайдо бўлди маҳрами хоси —
Уч сулув қиз, ясанган, ювош,
Салом берар бари эгиб бош,
Кейин бири қўзғалиб секин,
Бекажонга қараб юради,
Бармоқлари биллурий, эркин,
Олтин сочларини ўради.
Ҳозир бизга ёт-мас бу ҳунар,
Сўнг тиллақош манглайга қўнар.
Тағин келди ювош, уятчан —
Бир қиз, кўзин тикиб қуйига,
Людмиланинг расо бўйига
Кийгизди бир кўйлак, мовий ранг,
Олтин сочлар ва оқ сийнаси,
Елка, қўллар бели толмаси
Шаффоф туман — парда остида.
Ўтли ҳасад ва рашк қасдида
Парда ўпар самовий кўркин.
Ажибадан ажиба лекин —
Гўзал оёқлару тор ковуш.
Энг сўнгги қиз жим ва бетовуш,
Унга тутар инжудан камар.
Эшитилар хушчақчақ лапар,
Ғойибона бир қиз қўшиғи.
Афсус, на бу қиз ярашуғи,
На тиллақош, шода маржонлар,
На либослар ва на дурдона,
На зар камар, на пешайвонлар.
На хушомад ва на тарона —
Қиз кўнглини этолмасди шод,
Кўрсатарди кўзгу беҳуда

Зебу зийнат ва қиз жамолин.
Юрагида аламли фарёд,
У ҳасратда, кимга дер ҳолин...

Ҳақиқатни кимки севса-ю,
Қалб сирини ўқиган бўлса,
Шубҳа йўқки, дилдан билар у:
Хотин киши ҳасратда сўлса,
Ёш тўкади, бироқ, топгай важ,
Тутолмайди фаҳму фаросат;
Ойнакка қарашни унутгач,
Демак, унда оғирдир ҳасрат!

Мана тагин Людмила ёлғиз,
Не қилишин билмай, шўрлик қиз.
Панжарага ёндашар, дилхун;
Туман босган бўшлиқлар томон
Нигоҳ ташлар мунгли ва сузгун:
Борлиқ ўлик, қопламиш булут,
Гидам ёзмиш қорли биёбон,
Қояларда улуғвор сукут,
Ярқирайди оппоқ-оппоқ қор;
Мудрар асрий сукунат ҳамон,
На уй ва на чиққан тутун бор,
На қорларда йўловчи бирон...
На янграйди шўх ов, шўх сурон
Ўксиз тоғлар ва дараларда.
Қор қуюни ва совуқ бўрон —
Ўшқиради фақат серзарда,
Оқ уфқлар чекида, нолон,
Чайқалади яланғоч ўрмон.

Юм-юм йиглаб ночор, умидсиз,
Бу даҳшатдан юз ўгирар қиз.
Не кўргилик кутар тагин, оҳ,
Чопар гирён кумуш эшикка,
Эшик куйлаб очилар тикка,
Сўлим боққа чиқади ногоҳ;
Ип эшолмас Армид боғлари,
Ўхшашини билмас Сулаймон,
Тенг келолмас Гаврид тоғлари
Фусункор ва дилбарди чунон.
Кўз олдида: ажиб, улуғвор,
Товланарди чиройли ўрмон,
Ва хурмозор — яшил хиёбон,
Лавр тўқайи, миртазор хушбўй,
Ёнғоқзорки, кўкка чўзмиш бўй,
Ва олтин ранг апельсин қатор;
Соялари сувда этар акс.
Тепа, тўқай, гулшанлар асл,
Водийлари барқут, ям-яшил,
Баҳор оташида тушар рақс.
Салқин баҳор еллари яйрар —
Кенг майсазор — дала ёқларда.
Тиним олмас, булбул шўх сайрар
Жимир-жимир кўк бутоқларда.
Фонтанлар-чи, олмос, шўх бирам,
Булутларга қараб сапчийди:
Тағларида саф қатор санам,
Тириклардай ярқирар кўркам,
Феб, Паллада мухлиси Фидий
Томошага келсайди, агар,
Иzza бўлар эди шу қадар,
Тушар эди қўлдан чўкич ҳам.
Мармар тўғонларга урар сув,
Тўзонлари — марварид, инжу;

Сачрар мисли алангалик ёй.
Чопқиллашар шўх шалолалар,
Буралишиб оқар жилға, сой,
Мудроқ тўлқин, тўқай соябон,
Қайга боқсанг гуллар, лолалар.
Хушбўй атри ёрғудай димоғ,
Салқин, сўлим, оромбахш макон,
Яшилликки, асрий ва бедоғ,
Орасида ярқирар шийпон.
Бетасалло Людмила кезар,
Боғ кўркига суқланмас асло,
Сеҳрий ҳашам қалбини эзар,
У истамас ором, томоша;
Юрар сўлғин ва беихтиёр,
Сеҳрий боғда айланар такрор.
Тағин аччиқ-аччиқ кўз ёши,
Кўкка боқар, тугаб бардоши,
Уйчан кўзлар термилар, аммо,
Жавоб бермас тош юрак само...
Шахло кўзлар ёнади тўсат,
Бармоғини қўяр дудоққа;
Хаёлидан қўрқинч бир ният...
Келиб қолмиш қўрқинч қирғоққа,
Кўз олдида: икки қоя, жар,
Осма кўприк анҳор устида,
Оғир, теран қайғу кўксида,
Қиз келади дил тўла кадар;
Ва айқирган сойга термилиб,
Ёқасини қилади пора.
«Тўлқин оғушига кўмилиб
Ўлмоқ,— дейди,— энг гўзал чора».
Бироқ, сувга сакрамади қиз,
Нари юриб кетди тўхтовсиз...

Соҳибжамол, сулув Людмила,
Кун тигида югурдинг хийла,
Ҳординг, тинди кўз ёшларинг ҳам,
Ўз кўнглингда ўйладинги: бас!..
Майсазорга чўкди; шу нафас —
Ёйилади оқ чодир шинам,
Бош устида салқин соябон;
Ҳам олдида тўкин дастурхон,
Товоқ-қошиқ биллурдан нуқул
Жимжит шоҳлар ичра ногоҳон
Чилтор янграб қолди шу замон.
Тутқун бека ҳайратда буткул.
Лекин, ўзи махфий ўйларди:
«Асираман, йироқларда ёр,
Ортиқ ҳаёт менга на даркор!
О, ёвуз ҳирс, фоже ишқ дарди,
Сен, э кўздан ғойиб жафокор,
Ҳам умид, ҳам бергувчи озор,
Қўрқинч эмас на ҳукм, на ҳийла,
Ва пок ўла олур Людмила!
Даркор эмас на соябонинг,
На куй ва на мўл дастурхонинг,
Тингламайман, туз ҳам тотмайман,
Боғларингда ўлиб кетгайман!»
Бека шундай ўйларди якка,
Ўйлади-ю — тушди емакка...

Бека турди; ўтмайин бир зум
Соябону, биллур қошиқлар,
Тор садоси ва ярашиқлар...
Бари ғойиб, бари гумдон-гум.
Аввалгидек жимжит айлана,
Бека танҳо боғларда яна,

Ҳайрон кезар, боғма-боғ тинмай,
Кечар дамлар, мовий самода
Юзади тун маликаси ой:
Қоронғилик тушган аснода
Тоғ бошига аста ётди у;
Енгар экан бекани уйқу,
Ғойиб бир куч қўзғалиб бирдан,
Эпкиндан ҳам енгилроқ, эрка,
Даст ҳавога кўтарди ердан,
Қаср томон учарди бека,
Ерга қўйди кўп эҳтиёткор.
Яна ўшал кулфат ётоғи;
Анқимоқда оқшомги гулзор,
Кўз ёши-ю, ҳасрат ётоғи.
Гайдо бўлди уч қиз ҳам дарров;
Шошар-пушар ва чарх уришар,
Ечинтирмоқ бўлиб туришар,
Бироқ, ғамгин эди ҳар учов,
Ҳам зўраки тиллари соқов,
Кўзларида — ҳижолат, туман,
Махфий алам, ўкинч кўлкаси;
Шум тақдирдан ожиз гинаси...
Шошилайлик: улар бу маҳал —
Ечинтирар қизни галма-гал,
О, бепарво чирой на гўзал,
Ич кўйлақда қолиб, қордан оқ,
Чўзилади тўшакка мудроқ.
Хўрсинишиб, бош эгиб уч қиз,
Йироқлашар учов изма-из,
Эшикни ҳам аста бекитар,
Тутқин бека, хўш, энди нетар?
Баргдай титрар, ўрайди қўрқув!
Кўкси муздай, кўз тинар, душвор,
Учди кўздан бир зумлик уйқу,

Ухлаёлмас, ниҳоят ҳушёр,
Жим боқади зулматга фақат...
Қоронғилик, ўлик сукунат!
Юрагининг пўк-пўк уриши...
Қора босар, пичирлар сукут,
Кўрингандай биров юриши,
Келишмоқда: учди тамом қут;
Ёстиғига беркинар гирён.
Бирдан... қўрқинч! Қўрқинч!.. Ростакам
Гала-ғовур, эшитилар сурон,
Ялт этди-ю, ёришди тун ҳам,
Бирдан хона бўлди чароғон.
Ва очилиб эшик ўша зум,
Кирав беун ва сипоҳ туркум.
Қўлларида яланғоч қилич,
Ҳабашлар бу — қаторлари зич,
Эҳтиромкор қўшоқ ва қўшоқ,
Болишларга қўйилган оппоқ
Соқол кўтаришиб келади.
Энг сўнгида мағрур елади:
Бадбашара, букри ва хунук,
Боши тақир, йўқ бир дона тук,
Кийиб олган ур чўққи қалпоқ,
Бўйнин чўзар кеккайиброқ чол,
Унга тегиш ҳалиги соқол.
Яқинлашар чол... Ушал фурсат
Бека сакраб тўшакдан тушди;
Ва қўл солди қалпоққа тўсат,
Чолга тушиб титраган мушти
Узи қўрқиб чинқирди чунон.
Гала ҳабаш карахту гаранг,
Букчаяр чол, титрар, нотавон,
Бекадан ҳам баттар, ҳоли танг...
Тез қочмоқчи эди митти чол,

Қулаб тушди ўралиб соқол,
Кўп уринар, турар, йиқилар,
Хижолатда ҳабашлар ҳайрон,
Ғала-ғовур, чопишар ҳарён.
Бир-бирини туртар, сиқилар;
Энг сўнг, гўё бир қучоқ ўтин,
Кўтаришиб кетишар... Чоғи —
Ечишмоқчи чигални бутун,
Людмилада қолди қалпоғи.

Нетар бизнинг суюк паҳлавон,
Ногоҳ тўқнаш эсдами бугун?
Қаламингни қўлга ол чаққон,
Орловский, чизғил: жанг ва тун!
Ой ёруғи титроқ ва сўлғун;
Икки ботир олишди тажанг.
Қаҳри жўшқин, қалблари тўлқин,
Найзалари синди, қизгин жанг,
Қиличлар ҳам тамом чил пора,
Совутларни босди қора қон.
Қалқонлари тешик дубора...
От устида бўғишар ёмон.

Кўтарилар қора тупроқ, чанг,
Терга ботди икки арғумоқ.
Бир-бирига чирмашар таранг,
Бел олганча қолишар узоқ,
Эгарларга, гўё михланмиш.
Мучалари худди сихланмиш,
Чирмашишиб, қотиб қолдилар,
Томирларда югурар олов.
Икковин ҳам кўкси қалтирар,

Ва бўшашар, мана икки ёв,
Қимдир бирин қулаши яқин...
Бирдан бизнинг суюк паҳлавон,
Темир панжаларда, нақ чақин,
Суворини эгардан равон
Узиб олди, кўтарди бошга,
Ва дарёга отди қаҳрамон.
«Йўқ бўл!— деди ёвуз йўлдошга!
Шум ҳасадчи, ўлгин беомон!»

Пайқадингми, азиз ўқувчи,
Қим билан жанг қилди мард Руслан;
У — қонли жанг излаб юргувчи,
Киевликлар суянган ўғлон,
Людмилани суйгувчи Рогдай,
Днепрнинг сулув бўйидан
Рақибини излаган талай,
Келиб топди уни дафъатан.
Гайрат кета бошлаган эди,
Жанг фарзандин ташлаган эди.
Русга суюқ, қадим паҳлавон
Бўш саҳрода берди ахир жон.

Эшитдикким, Рогдайни дарҳол
Сув париси, соҳиби жамол
Олди совуқ қучоқларига,
Ва тармашиб ёноқларига,
Сув тагига бошлади чаққон,
Қаҳ-қаҳ уриб кулди шодумон.
Баҳодирнинг кўлкаси тунда,
Соҳилларда кезди саргардон;
Гоҳи пайдо бўлиб тўлқинда,
Балиқчилар қўрқди кўп замон.

УЧИНЧИ ҚУШИҚ

Шеърларим! Тотув, бахтиёр —
Дўстлар учун овлоқда бекор
Яширингансиз! Кўради бироқ,
Кўзлар борки, ёмон ва олчоқ!
Ғўр танқидчи манзират учун
Савол берар менга даргумон:
Руслан ботир қайлигин нечун
Атайсан қиз, баъзан бекажон,
Бу эмасми мазах ва бўҳтон?
Кўрдингми, эй, азиз китобхон,
Аччиқ кекнинг қора доғини?
Сўйла Зоил, эй сотқин виждон, —
Не жавоб дей, айт бу ёғини?!
Уял бадбахт, уял беидрок!
Баҳслашмайман, уял, зардоб ют!
Мамнунманки — ҳақман, виждон пок,
Ожизона қиламан сукут.
Фаросат бор сенда, Климена,
Ерга қарар кўзларинг хумор,
Сен қурбонсан тажанг Гимена...
Кўряпманки, йиғладинг ночор,
Шеърларимга томар сирли ёш,
Ўсрак амри, қизардинг алвон,
Кўзлар толғин, хўрсиндинг ювош,
Хўрсинишинг важи ҳам аён!
Кўрқ ҳасадкор! Оз қолди фурсат.
Амур билан ўжар пушаймон —
Дўстлашмоқда — яқдил, ҳамжиҳат,
Олчоқ калланг учун тайёрдир —
Бир қалпоқки, кўп қасоскордир.

Ярқирайди совуқ субҳидам
Чўққиларда, қорли тоғларда.
Ажойиб қаср, кенг чорбоғларда
Ҳали сукут. Дилида алам,—
Чол беқалпоқ боғнинг тўрида.
Эгнида тўн, эснар сўрида.
Оқ соқоли атрофида кўп
Уймаланар эди жим қуллар.
Суяк тароқ билан уни хўп
Тарашларди авайлаб улар.
Шарқ атридан сепар наф учун,
Мўйловлари буралган эди.
Мўйловларки, узундан-узун,
Чирмовуқдай ўралган эди.
Қаёқдандир, дарчадан шу кез,
Учиб кирди қанотли илон.
Шалдирайди пўсти темир-жез,
Ҳалқа-ҳалқа биланглаб, чаққон,
Наинага айланди у тез,
Он-тонг боқар эди аламон,
«Салом бўлсин сенга, оғажон,
Кўпдан сени ҳурмат қиламан,
Сен Черномор, яхши биламан,
Овозанг ҳам машҳури жаҳон;
Дўстлаштирар бизни қора кун,
Сенинг ёвинг — ёвдир мен учун.
Қора булут кезар бошингда,
Хатар узоқ эмас, қошингда,
Ва хўрланган номусим мудом,
Мени ундар, ол деб интиқом».

Кўзларида риёкор кулки,
Кўл узатар унга дўстнамо:

«Азиз Наина,— дер,— гап шулки,
Бу иноқлик менга бебаҳо,
Финни расво қилгаймиз икков,
Фитнасидан қўрқмайман, асло,
Хавф сололмас менга ожиз ёв;
Толеимдан ўргилай, билки:
Шу бахтовар соқол менга ёр;
Бежиз зийнат эмас бу зинҳор.
Қирқмагунча душманам илки,
Ё қиличи... бўлгум омонда.
Менга писанд на бир баҳодир,
На бир инсон бу ишга қодир.
Ниятларки, кўнглимга жодир,
Гов бўлолмас кимса жаҳонда;
Менга бўлур Людмила мангу,
Руслан эса ўлимга маҳкум!»
Ва такрорлар ялмоғиз жоду:
«Унга ўлим! Ҳа, унга ўлим!»
Кейин уч бор шувиллади у,
Ерни тепди уч марта зуғум,
Айланди-ю, қора илонга,
Қанот ёзиб, учди осмонга.

Жодугардан — жодугар ризо,
Кимхоб жубба кийди жилодор,
Тетик, дилшод, ёлғиз муддао:
Тутқин қизга дуч келиб такрор,
Мўйловини оёққа ташлаб,
Қулингман, деб арзу ҳол бошлаб,
Севгисини қилмоқчи изҳор.
Оро бериб ўзига жадал,
Қиз ёнига кетди эргажал.
Хоналардан бир-бир ўтади:

Бека қиз йўқ, излаб кетади,
Боғ, панжара, яшил тўқайда,
Кўл ёқаси, шалола томон,
Кўприк ости ва хилват шийпон...
Йўқ... Изи ҳам йўқ бирон жойда.
Ким тасвирлар чол изтиробин,
Титраб, қақшаб чеккан азобин?
Кўзларига олам қоронғу,
Ва ёввойи фарёд солди у:
«Бу ён! Қуллар, бу ёнга чопинг!
Суянаман сизларга, бу ён!
Людмилани изланг, тез топинг!
Сизга дейман! Топинг шу замон!
Йўқса, кўзингизни ёшлайман,
Соқолим-ла, бўғиб ташлайман!»

Айтаймикан, сенга китобхон,
Дараги йўқ, қайларда сулув?
Тонг отгунча тақдирдан ҳайрон,
Ҳам йиғларди, ҳам куларди у;
Соқол қизга соларди қўрқув,
Бу — Черномор, билар бекажон,
Кулунч эди; бас аён, ҳеч чоқ —
Кулги, ваҳма бўлолмас иноқ!
Тонг шуъласин кутиб олди қиз,
Тўшагини тарк этиб, турди,
Ва жамолин у ихтиёрсиз
Юксак сайқал кўзгуда кўрди:
Елкаларки, оқ гулдан ҳам оқ,
Зар кокиллар паришон, тарқоқ,
Қалин сочин бепарво қўли
Тоза тараб, ўрар бир йўли,
Ва кечаги кийимларини

Топиб олди бурчакдан шу зум;
Хўрсинди-ю, кийди барини,
Ийғламоққа бошлади юм-юм.
Лекин, кўзин кўзгудан олмас,
Эрка хаёл мавж урар тагин,
Бир кияй дер, жоду қалпоғин:
Ҳар ён жимжит, ҳеч ким кўз солмас,
Уни биров кўриб ҳам қолмас...
Гар қиз бўлса ўн етти ёшда,
Қандай қалпоқ ярашиқ бўлмас!
Қизлар чаққон зебга қарашда!
Қалпоқ билан бека эди банд,
Қош устига, чаккага, бошга
Қўйиб кўрар эди у хурсанд.
Ва нима денг? О, қадим жумбоқ!
Кўринмасди кўзгуда барно.
Айлантирди — ўнгида порлоқ
Бўлди яна Людмила пайдо,
Ўгирди,— йўқ тагин, ажабо.
Бошдан олди ва деди қувноқ:
«Соз! Жуда соз! Жоним жодугар!
Бунда ортиқ менга йўқ хатар
Қутулгайман машаққатлардан!»—
Севинчидан қизарар экан,
Ёвуз чолнинг қалпоғин олди,
Ва бошига терс кия қолди.

Қаҳрамонга тагин қайтайлик,
Уятмасми, ҳадеб қалпоқдан,—
Гап юргазсак соқол, тароқдан.
Руслан тақдирин ҳам айтайлик!
Рогдай жанги бўлгач бир ёғлиқ,
Руслан ўтди қора ўрмондан.

Кўрар: водий чексиз нечоғлиқ,
Шуъла ёғар тонги осмондан.
Титраб кетди у беихтиёр:
Қадимий жанг дашти — ваҳмадор.
Атроф бўм-бўш; суяк ҳар томон;
Сарғаймишдир мисоли сомон,
Тепаларда совут бесаноқ,
От жобдуғи, қалқонлар тарқоқ;
Қилич ётар қўл суягида,
Ўт қоплаган қалпоқ тагида
Чиримоқда бир эски чаноқ,
Баҳодирнинг бутун қомати,
Ва ёнида чўзилган оти
Қотиб қолмиш. Найзаю садоқ —
Занглар ерга қадалганича,
Ва чирмовуқ ўралганича...
Бу саҳронинг оғир сукути,
Нима бузар, не ҳам аритар!
Фақат кўкда қуёшнинг ўти
Улим водийсини ёритар.

Оғир нафас олиб паҳлавон
Ғамгин боқар бўш теваракка;
«Ким тўлдирмиш ёбон, эй ёбон,
Оғушингни бежон суякка!
Кимнинг оти этмиш поймол,
Қонли жангда, сўнгги аснода!
Ким бош қўймиш мардона, ҳалол?
Янграмиш ким доди самода?
Жимиб қолдинг, эй саҳро недан,
Ва ўт босмиш. Унутмиш ҳаёт?
Қора кечмиш панжаларидан
Менга ҳам йўқ, эҳтимол, нажот?

Тепачада, балки, гўр очиқ,
Жимжит, унга қўйилар Руслан,
Таранг созин чалмагай Баян —
Ҳам куйламас у ҳақда ортиқ!»

Ҳам эсига тушди: мард учун
Яхши тигдор бир қилич керак.
Ҳатто совут; яроғ бус-бутун
Сўнгги жангда бўлмиш юз бўлак.
Биёбонни кезар паҳлавон:
Бутазорда беҳисоб қалқон,
Суяклар-ла ётар ёнма-ён,
Синган қилич, дубулға... Руслан
Узи учун излайди яроқ.
Дашт гувиллар, не бўлди содир,
Соқов сахро недан тумтароқ,
Қалқон олди танламай ботир,
Дубулға ҳам, бурғу ҳам топди.
Мос бир қилич топмади бироқ.
Жанг водийсин айланиб чопди,
Қилич кўпу, енгил, калтароқ:
Сулув князь эмасди лаванг,
Ундоқ эмас ботирлар ҳозир!
Эрмак учун қўлига аранг
Пўлат найза олди у охир.
Кўкрагига қоплади совут,
Олға қараб солди у човут...

Бўзармоқда оқшомги алвон,
Қир, водийда уйқу олди жой.
Бурқимоқда кўкимтир туман,
Аста-аста қалқар олтин ой.

Дашт қорайди. Қора сұқмоқда
Хаёл суриб келади Руслан,
Ва кўради, овлоқ-овлоқда
Қораймоқда тепа каттакон,
Ҳам нимадир хириллар қўрқинч.
Қулоқ солиб, яқинроқ борди:
Тепа гўё нафас оларди,
Ҳеч сесканмай Руслан боқар тинч,
Лекин оти чимираб қулоқ,
Тисланади, босиб қалтироқ,
Ҳадеб ўжар бошин суради,
Ёллари ҳам тип-тик туради,
Булутсиз ой болқар шу палла,
Оқ тумандан чиқиб баралла
Ёришади тепа; мард Руслан
Бир мўъжиза кўради аён.
Тасвирига топарманми сўз?
Тепа эмас, тирик бир калла,
Уйқу босган катта икки кўз;
Хуррак отар эди дам-бадам,
Тебранади дубулғаси ҳам,
Тепасида титрар патлари,
Ва ҳилпирар соядай бари.
Совуқ чирой ва қўрқинч чирой,
Уни қучган оғир сукунат.
Ғамгин саҳро унга бўлмиш жой,
Сокин даштда беном посбон
Қаққайипти улкан, баҳайбат;
Очиқ-ойдин кўради Руслан,
Уни чулғар ваҳима-ҳайрат.
Бузмоқ бўлди сирли уйқусин
Бош ёнида айланиб юрди,
Ва кўз солиб яқиндан кўрди:
Қошу кўзин, аломат тусин.

Бурни қаршисида жим қолди,
Қаншарига найзасин солди,
Қитиқлади, бужмайди калла,
Эснади-ю, очди кўзини,
Ҳам аксирди калла... Шу палла
Титроқ босди саҳро юзини,
Кўтарилди кўкка чанг, қуюн,
Бойқуш учди галаю-гала —
Мўйловидан ва кипригидан,
Жим тўқайлар уйғонди бутун,
Янграр ҳаво аксиригидан.
Типирчилар, аргумоқ кишнар,
Орқасига тисланди ногоҳ,
Руслан зўрға жиловдан ушлар,
Янғиради изидан садо:
«Йўл бўлсин, ҳой, номард паҳлавон!
Орқанга қайт, ҳазил этмайман,
Безор қилсанг, дангал ютгайман!»
Ғаши келиб кўз солар Руслан,
От жиловин тортиб мард сувор,
Қулимсираб қўяр улуғвор.
«Не истайсан, нима ишинг бор?—
Наъра тортди калла шиддаткор:—
Мана менга тангридан қўноқ!..
Қулоқ сол, ҳой, йўқол илдамроқ!
Уйқудаман, ахир, тун ҳозир,
Хайр!» Лекин, шавкатли ботир,
Қаҳри тошиб, дағал сўзга боп,
Савлат билан қайтарди жавоб:
— Овозингни ўчир, бўш калла!
Эшитгандим ҳақ гап бир палла:
Манглай кенгу, лекин, мия кам!
Мен-ку аста-аста келаман,
Келиб олсам, ўзим биламан!...

Ғазабидан бұғилиб шу дам,
Қаҳри оташ олиб беаёв,
Пишқирди бош, гўёки олов,
Қонли кўзлар ялтирар эди,
Лаблар кўпик, қалтирар эди
Қулоқлардан бурқийди ҳовур,
Бирдан бошлаб зўр ғала-ғовур,
Пуфлай кетди бош, князь томон;
Аргумоғи кўзларин юмар,
Боши солиқ, ўмови таранг,
Қуюн, ёмғир, зулматга чўмар,
Йўл адашиб, юради аранг.
Даҳшат чангалида у ҳорғин,
Даштга қарай ҳовлиқар тағин,
Ҳордиқ олсам, деб ўйлар озроқ,
Руслан жилов буради, бироқ,
Яна калла пуфлар, умид йўқ!
Калла бўлса, нақ телбасимон
Қаҳ-қаҳ урар ва қиларди дўқ:
«Йўл бўлсин, ҳой, ботир! Қаҳрамон!
Ҳай-ҳай, секин! Тўхта зўравон!
Синади-ку бўйнинг беҳуда,
Эй сувори, қўрқмагин жуда,
Отинг чарчаб қолмай, менга ет,
Мени сийлаб, бир зарб уриб кет!»
Бош ўйнатиб мудҳиш тилини,
Ғашга тегар эди бетиним,
Алам қоплаб Руслан дилини,
Найзасини ўйнатади жим;
Пўлат тиғлиқ, совуқ бу найза
Дағал тилга санчилди расо,
Ўнгачидан қон ўша лаҳза
Оқиб кетди мисоли дарё.
Аччиғидан ва оғриқдан ганг,

Лаҳза-лаҳза туси айнарди,
Ва боқарди князга аранг.
Ранги қочиб, темир чайнарди,
Индай олмас, қаҳри қайнарди.
Шундоқ бўлур саҳнада баъзан:
Мельпоминнинг нўноқ мухлиси —
Гангиб қолар тўсат ҳуштакдан,
Кўзи тинар, оқарар туси,
Ва сўзини унутар, ҳайрон,
Титрар, боши қуйи солинар.
Дудуқланар, охири тинар,
Мазах қилар, кулар оломон...
Соз фурсатни пайқаб баҳодир,
Ганг ва гаранг изза бош сари —
Учиб борди қийғир сингари
Ва кўтарди ўнг қўлин қодир,
Қулоч кериб, зарб урди охир,
Чаккасига тушди мушт оғир.
Янграб кетди даштда янғироқ,
Шудринг босган кўкатлар алвон,
Айланани босди кўпик-қон.
Гандираклар, босиб қалтироқ,
Юмалар бош, чўлда суринар,
Чўян дубулғаси шарқираб.
Бўшаб қолган жойда кўринар
Ботирга хос қилич ярқираб.
Суюнчидан дилда ҳаяжон,
Дарров қўлга олди қаҳрамон:
Қонга ботган кўкатни босиб,
Бошни қувар соҳиби қирон.
Дилда — қаттол ният, беомон,
Қулоқ бурнин олмоқчи кесиб...
Мана Руслан урмоққа тайёр,
Кўтарди тиг, бироқ шу фурсат,

Товуш келар — ботир дарҳайрат,
Бош ёлворар эди нолакор...
Секин тушди беаёв тиғи,
Сўнди шаддод қаҳри — аччиғи;
Сўнди қаттол қасос ҳисси ҳам
Нола эзган дилда ўшал дам:
Офтобнинг таптида шундоқ
Эриб кетар музлар ёзги чоқ...

«Сен ақлимни киргиздинг, ботир!—
Хўрсиниб, сўз бошлаб қолди бош,—
Сенинг қўлинг бақувват, қодир,
Аниқ бўлди — мен гуноҳкорман,
Мурувват қил, бўлма бағри тош,
Нима десанг, шунга тайёрман,
Ёзмишимга йиғласа арзир.
Ботир эдим мен ҳам бир донгдор,
Ўзимга тенг кўрмасдим ҳеч бир,
Қонли жанглар чоғи; бахтиёр —
Яшар эдим: кошки-ди укам
Бўлмасайди рақиб, муттаҳам!..
Э, Черномор, ёвуз ва маккор,
Сен балога этдинг гирифтор!..
Оилага бўлдинг қора бахт —
Туғма митти, туғма соқолдор,
Туғилгандан менга ҳасадкор.
Ҳасад қилар эдинг ҳамма вақт!
Ёвузликка ўраб ўйини,
Кўролмасди расо бўйимни.
Мен ҳар қачон, бўлсам-да бўйдор,
Содда эдим, бадбахт укам-чи,
Бир қаричлик бўй билан бадкор —
Шайтондек шум, ёвуз, алдамчи.

Мен шўрликман, сен билгил сири,
Тонг қолгулик унда бор соқол,
Соқолида машъум куч яшрин,
Ёмон кўрар оламни дажжол.
То соқоли қоларкан бутун,
Ёвузликни қўймас шум бир кун...
Шундай, бир чоқ, бўлиб дўст гўё:
Эшит, деди менга муғамбир,—
Муҳим хизмат, бош тортма асло,
Афсун китобидан топдим сир;
Шарқ тоғларин нари ёғида,
Ва денгизнинг тинч қирғоғида,
Ертўлада сақланур шамшир,
Билармисан?.. Кўрқинч! Кўп кўрқинч!
Сеҳр чигилин ечдим мен ахир,
Буюргуси беомон тақдир;
Ахир аён бўлгуси қилич,
Иккимизни этгуси бетинч:
Менинг соқолимни қирққуси,
Сенинг бошинг гўрга тиққуси,
Ёвуз руҳга тегиш тилсим, сир,
Бизда бўлса, на соз, ўйла бир!
«Хўш? Бу ишнинг нимаси оғир?—
Дедим унга,— мен жуда шайман,
Балога ҳам десанг боргайман».
Бир елкамга қарағай солиб,
Бир елкамда бадкирдор укам,
Кенгаш учун ўтқазиб олиб,
Тушдим олис йўлларга мен ҳам.
Юрдим-юрдим таиграга шукур,
Пайғамбарлик қолиб безухур,
Аввал ишим келди жуда ўнг,
Олис тоғлар нарғи ёғида,
Ертўлани топиб олдик; сўнг —

Уни бузиб, очган чоғимда
Қўлга кирди тилсим қилич-чўнг...
Бироқ, толе шум экан жуда:
Ўртамизда ўт олди жанжал,
Иқрорманки, эмас беҳуда!
Қилич кимга? Бўлган йўқди ҳал,
Мен талашдим, жўшди эргажал,
Қўп сўкишдик икков; ниҳоят —
Ўйлаб топди бир қувлик маккор,
Ўзин тутди мулойим ғоят:
«Бенаф ғовго, талаш на даркор!—
Деди менга Черномор дадил,—
Орамиздан совуқлик кетсин,
Яшамоқни буюрар ақл,
Майли, тақдир ўзи ҳал этсин:
Қани тигга ким бўлур эга!
Ётиб, қулоқ солайлик ерга,
(Ёвузлик не ўйлаб топмагай!)
Қимки аввал эшитса садо,
Унга қолур қилич доимо».
Сўнг у ётди, тингламоққа шай.
Шундоқ-ерга ётдим мен анқов,
Эшитмадим ҳеч товуш аммо.
Ўйлардимки, алдайман дарров,
Лекин, ўзим алдандим, эвоҳ,
Оғир жимлик пайти у расво
Секин келиб орқамда турмиш,
Қўл кўтармиш ва қилич урмиш;
Қуюн каби тушди шамшир тез,
Қайрилишга бўлмади фурсат,
Бошим учди елкамдан шу кез,
Табиатдан устун бир қудрат
Сақлаб қолди бошгинамда жон.
Гавдам қолди у тиканзорда,

Одамлардан олис диёрда,
Чирир кўмилмаган устихон.
Сўнг эргажал келтирган эди,
Макон бўлди шу холий ёбон:
Мангу шамшир сақлайсан, деди.
Букун уни топдинг, қаҳрамон!
Сенга тақдир ўзи мададкор.
Қилични ол, тангри бўлсин ёр!
Балки, ёвуз бўлгуси дучор,
Агар кўрсанг, албатта ол ўч,
Жазоларга бўлсин у шум дуч,
Шунда мен ҳам бўлғум бахтиёр,
Ва оламдан кечким хотиржам,
Бўлғум сендан рози, миннатдор,
Унутгайман тарсакигни ҳам...»

ТЎРТИНЧИ ҚЎШИҚ

Мен уйқудан туриб ҳар саҳар,
Тангрим, дейман, сенга шукрона:
Чунки, кўпмас ҳозир жодугар,
Хотиржамроқ бизнинг замона,
Уларга ҳам шарафлар бўлсин!
Тўй томоша қилмоқ хатарсиз...
Ёш қиз учун ва йигит учун
Найранглари унча зарарсиз,
Аммо, ўзга сеҳрбозлар бор,
Жек кўраман, жуда тўғри сўз;
Шўх табассум ёки мовий кўз,
Ва меҳрибон, овоз — на маккор!
Қочинг, дейман, дўстларга холис.
Қўрқинг бу хил маъжун заҳридан,
Менга ўхшаб кечинг баҳридан,
Улганда ҳам улардан олис!

Шеърятнинг порлоқ даҳоси,
Сир ва хаёл, илҳом шайдоси,
Севги, армон, ҳатто иблислар,
Гўр ва жаннат, туш, оғир ҳислар —
Қўшиқчиси, шимолий Орфей,
Кечир мени! Ўзга нима дей,
Сен беқарор музамга сирдош,
Ҳам жонкуяр мураббий, қўлдош,
Бу ғалати қиссамда, кечир,
Изларингдан этгайман парвоз,
Ужар муза ва бежирим соз
Алдоқларин очкайман бир-бир.

Дўстлар, эшитгансиз, бир бадном,
Кечмишларда, аввал ўзини,
Кейин эса, ҳамма қизини
Бағишламиш иблисга тамом,
Сўнгра чочиб садақа, эҳсон,
Тоат қилиб рўза тутганмиш,
Қилмишига бўлиб пушаймон,
Ҳатто валиликка ўтганмиш,
Сўнг ўлганмиш. Ун икки қизи
Чўмган эмиш оғир уйқуга...
Бизни солган талай қайғуга,
Банд этганди даҳшатнинг ўзи:
Ўша тунлар, ҳасратли тунлар,
Манзаралар, сирлар, тугунлар,
Ўша гўзал, ҳайратбахш хаёл,
Ёвуз иблис, тангри ғазаби,
Гуноҳкорнинг чеккан азоби,
Қизлардаги ифбат ва жамол...
Улар билан йиғлар эдик биз,
Айланардик қўрғонни бедор,
Суюк эди дилларга юз бор
Тутқун, ухлоқ у ўн икки қиз.
Чақирардик Вадимни жадал,
Уйғонишларин ҳам қузатдик,
Покиза қизларни неча гал
Ота қабри томон узатдик.
Хўш, наҳотки?.. Алдашган ахир!
Нучук қўрқмай бергум башорат?
Қандай ёзғум, нечук маҳорат:
На такагоҳ, холий монастирь,
Ва на қизларга хос калисо;
Тонг қоламан, дил изза, аммо,
Қалтирайман! Кўзни юмаман.
Тағин хаёлларга чўмаман.

От бошини жанубга буриб,
Ҳаллос уриб, Ратмир чопади.
Уйлардики, кун ботмай туриб,
Руслан қайлигини топади,
Қизғиш оқшом тушмоқда лекин,
Туманларга термилар секин,
Соҳил бўм-бўш, кенг сахро тилсиз.
Термилишлар беҳуда, эсиз!
Сўнгги шуъла ёнар бу маҳал,
Қарағайзор учлари зарҳал.
Қора чўққиларнинг ёнидан
Елиб ўтар баҳодир олға;
Дарахтларнинг қалин жойидан
Излар эди кўзи қўналға:
Чиқиб келар водий томонга,
Қояларда кўринар қўрғон,
Деворлар бўй чўзмиш осмонга,
Бурчларида манора чандон.
Баланд девор устида шу дам,
Денгиздаги оққушдай кўркам —
Гўзал бир қиз юрарди куйлаб.
Гўзал қизнинг қувноқ ялласи,
Аста янграр оқшом палласи —
Сукут чўккан водийни бўйлаб:

«Тунга оғуш очди биёбон;
Тўлқинлардан эсар салқин ел,
Кеч қолибсан, йўловчи ўғлон,
Бизнинг қувноқ кўшкимизга кел!

«Тунлар бунда ором олур жон:
Кундуз бўлса базму шодиёна,

Кел, сенга бу чақриқ дўстона,
Кела қолгин, о, йўлчи ўғлон!

«Бизда тўп-тўп зулфи паришон,
Бўсалари ёниқ, жонона,
Кел, сенга бу чақриқ хуфёна,
Кела қолгин, о, йўлчи ўғлон!

«Хайрлашармиз тонг отган замон
Ва тутармиз шароб паймона,
Чақриғимиз тотув-дўстона,
Кела қолгин, о, йўлчи ўғлон!

«Тунга оғуш очди биёбон,
Тўлқинлардан эсар салқин ел,
Кеч қолибсан, йўловчи ўғлон,
Бизнинг қувноқ кўшкимизга кел!»

Имо қилар, куйлар тинимсиз,
Хонзода ҳам етиб келади.
Дарвозада талай сулув қиз
Пешвоз чиқиб қарши олади.
Айтишади кўп сучук сўзлар.
Унга боқар фусункор кўзлар.
От етаклар иккита жонон,
Ва кўшк сари юради ёш хон,
Орқасида отинча қизлар,
Кўнглин овлаш учун важ излар:
Дубулғасин олар биттаси,
Чўнг найзасин бошқа бир жонон,

Қиличини ечар ўзгаси,
У бирида чанг босган қалқон.
Олиштирмоқ бўлишар тугал —
Енгил уст-бош жанг анжомига.
Лекин, бошлар йигитни аввал
Ҳашаматли рус ҳаммомига;
Қатор-қатор кумуш жомига
Оқа қолди буркироқ тўлқин,
Сачрар, пуркар фонтанлар салқин,
Ёйилганди чиройли гилам,
Ястанади хон Ратмир толғин.
Шаффоф ҳовур бурқир дам-бадам,
Ним яланғоч қизларки там-там,
Кўзларида уялчанг ёлқин,
Хон гирдида жимжит парвона,
Қилиқлари нозли, сўзона.
Баҳодирни бири елпийди,
Қўлларида қайиновдаси,
Тарқалади ёниқ хуш ҳиди.
Совисин, деб ҳорғин гавдаси,
Гулоб сепар эди ўзга қиз.
Сочи атирларда чўмилиб,
Ўзи завқу шавққа кўмилиб,
Кечагина суюмли, азиз,
Тутқин Людмиланинг чиройи —
Эсдан чиқди; ботир ҳавойи;
Ширин орзу, васл хуморида,
Кўзлар дайди ёнади ярқ-ярқ,
Ва эҳтирос интизориди,
Юрак болқар, оташларда ғарқ.

Чиқиб келди ҳаммомдан енгил,
Нуқул барқут устида энгил,

Сулув қизлар аро ўтирар,
Дастурхонлар ёзиқ, базм қулар.
Не чораки, мен Гомер эмас:
Тенгсиз тўқиб жўшқин назмини,
Соз куйлаган лашкар базмини
Ва жомларки, жаранг басин-бас...
Мен яхшиси Парнидек ҳушҳол
Ва бепарво соз чалсам етар:
Тун қўйнида бепарда жамол,
Нозли бўса мени жалб етар!
Ярқирайди ойдинда кўрғон;
Нигоҳимда олис кошона,
Юрагида оловли армон,
Ухлар ҳорғин Ратмир мастона.
Пешонаси ва яноқлари
Ял-ял ёлқин билан ярқироқ;
Хиёл очиқ ўт дудоқлари,
Сирли бўса учун кўп чанқоқ.
Эҳтироскор хўрсинади у,
Дилраболар кирар тушига,
Кўрпаларни босар тўшига,
Оғир сукунатда бир сулув,
Эшик очар. Қирсиллаб кетди —
Гўё қасдан полнинг тахтаси,
Ой нурида бир зум ялт этди
Шошиб ўтган қизнинг шарпаси.
Парвоз эт, эй, ғафлат, тез йўқол!
Уйғон — кечинг бошланди, қўзғол!
Қўзғол — ҳар зум қиммат, уйғон, ол!..
Қиз ёндашар, ухлар паҳлавон,
Фароғатда эҳтирослик жон,
Кўрпа тўшар устидан қийғоч,
Манглайини ўпар ёниқ соч,
Қаршисида турар қиз жимжит,

Беҳаракат, бенафас, мана,
Гўё турар маккор Диана,
Қаршида-чи, у чўпон йигит...
Мана ҳозир тўшакка яқин,
Тизза букиб суйканар сулув.
Эгилади нафаси ёлқин,
Дир-дир титрар қалбида орзув;
Бахтли йигит туши бўлинар,
Ёниқ бўсаларда жон тинар...

Дўстлар, бироқ жонона созим
Тинди мана менинг қўлимда,
Пасаймоқда шикаст овозим,
Ратмир қолсин майли ўринда;
Бу қўшиқни қўя қолайлик
Ва Русланни ёдга олайлик.
Руслан — ўша тенгсиз паҳлавон,
Чин баҳодир, ошиқи нолон,
Қаттиқ жангдан, талашдан ҳорғин,
Ширин уйқу қўйнида ҳамон.
Ёришмоқда жимжит осмон,
Тонг отмоқда жилвакор, ёрқин.
Ҳар ён ёруғ: ўйноқ шуълалар
Олтин сочар манглай сочига,
Руслан турар; уради эгар,
Қамчи босар тулпор отига,
Осов тулпор ўқдай учади,
Довон ошиб, даштга кўчади.

Қунлар ўтар; сарғич ҳамма ёқ,
Тўкилади япроқлар тўнғиб.
Гувиллайди куз ели саёқ,

Сайроқ қушлар нағмасин бўғиб.
Чўкар оғир ва қора туман,
Яланг тепаларни қучади:
Қиш ҳам яқин, — ва лекин Руслан
Ҳамон шимол томон уचाди.
Ҳар кун янги ғов, ё тўсқовул,
Ё, бир ботир билан уришар,
Ё, алвасти, дев-ла суришар.
Ойдин тунда баъзан кўрар ул,
Уйқусида — сеҳрли тушда;
Оқ туманлар қучоққа олмиш,
Оёқларин шохларга солмиш —
Сув қизлари секин учишда,
Илжайишар унсиз, ҳийлакор,
Ва ботирни имлар ишвакор...
Аммо, ғойиб бир куч сақлар соғ,
Қўрқмас ботир — безарар, бедоғ.
Юрагида орзулар уйғоқ
Ҳеч бирига солмайди қулоқ,
Ҳеч бирига ташламас назар,
Фақат ёри дарди-ла яшар.

Хўш, бу ёғи: кўзга кўринмай,
Ва жодугар шарридан омон,
Сеҳрий қалпоқ кийиб биракай,
Не кун кўрар бизнинг бекажон?
Бизнинг тенгсиз гўзал Людмила
Ҳасратларда сўлипти хийла...
Доим унсиз ва ғамгин кезар
Ёлғиз ўзи каттакон боғда,
Ёр хаёли бағрини эзар,
Айрилиқда — юраги доғда,
Ёки хаёл қилади парвоз,

Гүё, Киев даласида боз,
Беғам, қувнаб-ўйнаб юрармиш,
Азиз отасини кўрармиш.
Қучоқлармиш оғаларини,
Ва оқсочли дояларини,
Бирга ўсган қизларни кўрар,
Гүё, тутқун эмасдай юрар!
Лекин, шўрлик бир нафас ўтмай,
Хаёл олиб қочганин сезар,
Жодугарни яқин йўлатмай...
Тағин ёлғиз ва ғамгин кезар,
Дилсўхта чол, жами қуллари
Дам олмайин излашар тун, кун;
Бар тутқизмас чиройли тутқун,
Қўрғон ичи ва боғ йўллари,
Ҳеч қаерни қўймай изғишар,
Чақришар, яна тўзғишар,
Лекин топмас, заҳмат беҳуда!
Қиз уларни мазахлар жуда.
Сеҳрий боғлар қўйнида гоҳо,
Қиз бўлади қалпоқсиз пайдо,
Ҳам чақирар: бу ён, бу ёнга!
Ҳамма чопар ўша томонга;
Лекин, дарҳол ғойиб бўлади,
Чет сўқмоқдан йўлни олади
Ва қочади ваҳшийлардан қиз;
Қайта-қайта аниқ сезилар
Ҳозир тутқун босиб ўтган из:
Ё, қизарган мева узилар,
Қаён кетди бу шигил шохдан!
Чаманга сув сачрар булоқдан,
Билишарди шу пайт ҳаммаси,
Мева ер, ё бека сув ичар.
Тун уйқуси бир зумда кечар,

Қайин шохи, чинор сояси
Бошпанаси эди узун тун.
Тонгга қадар тўкар эди ёш;
Ёрин чорлар эди жигар хун,
Эснар, ғамгин эгар эди бош,
Мудрар эди аҳёнда бир бор,
Фақат қисқа, нозик ва ҳушёр.
Тонг тумани таралмай, дарҳол
Қиз шалола сари йўл солар,
Салқин сувда ювиниб олар;
Ғойиб бир қўл сув сачратарди,
Бир кун саҳар кўриб қолди чол:
Шалолани тўлқинлатарди...
Яна ўша ҳасрат қийнар жон,
Яна кезар тушгунича тун,
Боғ ичида айланар сарсон,
Аҳён-аҳён куйлар кечқурун.
Эшитилар мунгли овози,
Ҳижрон дарди, танҳолик нози.
Гоҳ гулшанда излаб барчаси,
Толишар, қиз ташламиш чамбар,
Ёки эрон шолин парчаси,
Ё, рўмолки — ёш артмиш дилбар...

Беомон ҳирс оғуси чақиб,
Алам, ҳасрат бағрини ёқиб,
Ниҳоят ҳал этди жодугар:
Людмилани тутаман мутлақ!
Оқсоқ Лемнос темирчиси нақ
Қабул этиб ёрдан гулчамбар,
Сехрий тўрга ўради аввал
Киприданнинг гул жамолини.
Тангриларга очди галма-гал
Унинг нози, шўхлик ҳолини...

Диққи нафас, шўрлик бекажон,
Ултирарди салқин шийпонда,
Сокин боқар, дераза ёнда,
Силкинувчи шохчалар томон,
Кўринади сўлим чаманзор.
Нидо келар: «О, суюмли ёр!»
Кўзга аниқ кўринар Руслан:
Юзи, кўзи, бўйи, чехраси
Сўлгансимон, кўзлари туман,
Бўксасида қонли яраси.
Қиз қалбида титроқ: «О, Руслан!
Руслан!.. Худди ўзи». Уқ мисол
Учар тутқун дилдори томон,
Титраб, йиғлаб қилади савол:
«Сен бу ерда... ярадор... на ҳол?»
Мана етди ва очди қучоқ:
Оҳ, бадбахтлик... Учди ваҳм, хаёл!
Тўрда қолди бекажон; қалпоқ
Учиб тушди ерга манглайдан,
Титраб тинглар, беомон бақриқ:
«У меники!» Кўзғалмай жойдан
Кўрар: ёнда жодугар қирриқ.
Аянч нола, фарёд чекди у,
Эси оғиб, йиқилиб қолди,
Шўрлик қизни сеҳрли уйқу
Қанотлари остига олди.

Не бўлади бекажон ҳоли!
Оҳ фалокат! Нимжон сеҳрбоз,
Бужмак кўллар эркалар боз-боз,
Людмиланинг қизлик жамоли
Ёвуз чолнинг эркида қолди
Ва тармашиб бўсалар олди

Фусункор қиз дудоқларидан,
Қизни қўймай қучоқларидан,
Уйлар: совуқ заҳматга тўзай,
Нафис, сирли чечакни узай.
Лель сақларди том ўзга учун.
Ҳозир... лекин кексалик оғир,
Уятсиз чол бўлди жигар хун,
Оҳ чекди-ю, бўшашиб охир,
Дармонсизлик тегиб жонига,
Қулаб тушди қизнинг ёнига;
Зирқирар қалб, йиғлар, бақирар,
Табл садо солади қўққис.
Митти чолни кимдир чақирар,
Саросима, чолда қочар тус.
Ҳушсиз ётган қиз бошига, чол,
Қалпоқ кийгизишга улгурар.
Табл садоси тағин гуркирар!
Орқасида судралиб соқол,
Чол номаълум ёвга югурар.

БЕШИНЧИ ҚУШИҚ

Ох, нечоғлик сулувдир бекам!
Менга қиммат хулқиким, дилдор:
Хассос, зийрак, боодоб, кўркам,
Ёр ишқига мангу вафодор,
Енгилтакроқ... Айбми? Айб эмас!
Бу қилиғи яна ҳам барно.
Янги чирой билан ҳар нафас
Эта олур бизни у шайдо;
Айтинг, унга ўхшарми сира,
Тенг бўларми шаддод Дельфира?
Танҳо унга толе бўлиб ёр,
Яратипти жозиб, фусункор,
Унга мафтун қанча юрак, кўз;
У табассум, суҳбат, ширин сўз,
Юрагимга ёқади олов.
Анави-чи, гусар беўхшов,
Берсангиз бас шпору, мўйлов!
Бахтиёрдир, кимники оқшом,
Хилватроқда бўлиб интизор,
Кутиб олар менинг Людмилам
Ва айтади чин кўнгилдан ёр.
Дельфирадан олис юрган ҳам,
Ҳатто таниш бўлмаган одам,
Ишонингки, яна бахтиёр.
Ҳа, айтгандек, не дахли ҳам бор!
Лекин, бурғу чалган ким бўлди?
Жодугарни чақириб жангга,
Унга қўрқув солган ким бўлди?
Руслан қаҳри олиб аланга,
Етиб келди чол маконига.
Тоғ тагида туриб табл урар,
Товуши ўхшар қиш бўронига,

Асов оти нотинч гуркирар,
Қор тепкилар; у кутиб турар.
Яшинвори бирдан зарб урди
Ғойиб бир қўл дубулғасига.
Руслан гаранг, кўз очиб кўрди:
Учиб келмиш нақ тепасига
Чол Черномор — қўлида гурзи.
Қалқон тутди, эгилди ўзи,
Қиличини сермади дарҳол:
Булутларга учди бироқ, чол,
Ғойиб бўлди бир зум — юксакдан
Пайдо бўлди боз сурон солиб
Ва Русланни мўлжалга олиб,
Зув учарди, ботир дафъатан
Ҳамла қилди эпчил ва чаққон,
Қорга қулаб тушди чол ёмон;
Қулади-ю ўтириб қолди:
Отдан сакраб тушди-ю Руслан
Чолга қараб жадал йўл солди,
Соқолидан тутиб ҳам олди;
Жазавада инграр жодугар,
Ҳам Русланни кўтара учар...
Арғумоғи қарар изидан;
Чол кўринар осмон юзидан,
Булут ора учар шошилиб.
Соқолига Руслан осилиб,
Учар, тагда: қора ўрмонлар,
Из тушмаган тоғлар, довонлар;
Тубсиз денгиз устидан ўтар,
Руслан тажанг, танглашар ҳоли,
Лекин қўлда ёвуз соқоли,
Сира қўймас, ўжарроқ тутар.
Уча-уча қолмади мадор.
Рус кучидан бўлиб ҳайрон, лол,

Сўз қотади сеҳрбоз-маккор,
Русланга дер: «Князь, қулоқ сол!
Сенга ортиқ етказмай зиён.
Мардлингни суйдим, навқирон,
Афв этаман сени бегумон,
Ерга тушқум, бироқ шартим бор...»
«Овозингни ўчир, эй айёр,—
Сўзни бўлар Руслан,— жафокор,—
Суйганимни қийнайсан ҳануз,
Тагин қандай битим, шарт! Беюз!
Жазолагай шу шәмшир!.. Уғри!
Майли, учгин юлдузга тўғри,
Қирқилажак соқслинг, ёвуз!
Черноморни босади қўрқув,
Алам бўғиб, ўкинар жимжит,
Жуда толган ва беҳуда у —
Соқол силкар, бўлар эди хит:
Лекин, қўйиб юбормас Руслан,
Толаларин юлади гоҳо;
Учиб юргач икки кун расо,
Учинчи кун чол сўрар омон;
«О баҳодир, раҳм қил менга,
Тоқатим-тоқ, қуриди силлам,
Улдирмагин, бош эгай сенга,
Амр эт — тушай қайга десанг ҳам».
— Титрайсан, ҳа! Ҳийлага қўй чек!
Рус кучига бўйсун ва бош эг!
Людмилага еткиз, муттаҳам!

Қулоқ солар чол итоаткор;
Ва учади тўғри уйига,
Дам ўтмайин тушиб қуйига,
Қўнди қўрқинч тоғларга такрор.

Бир кўлига Руслан дафъатан
Қилич олди (қолмиш калладан).
Бир кўлида соқолни сиқиб,
Супургидай ташлади қирқиб.
«Билиб қўйгин бизни!— дер Руслан,—
Хўш, ёввойи, қани зийнатинг?
Қани кучинг,— қани қудратинг?»
Ва оқ қордай соқолни чаққон
Ураб олар дубулғасига.
Арғумоғин чорлар ишқириб,
Келди жонвор кишнаб, пишқириб,
Қанжигада от тўрвасига
Солиб қўйди тириклай чолни.
Утмасин деб кўрқар асл дам,
Тикка тоққа тирмашар илдам;
Чиқиб келди, дили шод бу кез,
Шошар сеҳрий хоналарга тез.
Дубулғага ўралмиш соқол.
(Оғир зафар нишонаси бу!)
Олислардан кўрингач, ёҳу,
Гала ҳабаш қочар бемажол.
Жориялар тўп-тўп ва кўрқоқ,
Арвоҳлардай изғишиб ҳар ёқ
Қочишади. Кезар бир ўзи,
Сарой ичин ахтарар кўзи,
Қайлиғини чақирар нуқул,
Лол гумбазлар берар янғироқ,
Фақат шуни эшитади ул;
Шошқин ҳислар тўлқини қайноқ,
Боғ эшигин очади ахир,
Юрар топмай, ғам босар оғир.
Теваракка боқар ташвишкор.
Бари бежон! Урмонлар бежон,
Шийпонлар бўш; водий, хиёбон,

Сой ёқаси, жарлар... йўқ дилдор!
Қулоғига кирмас ҳеч товуш,
Бир совуқлик қучади нохуш,
Ва оламини қилиб қоронғи,
Босиб келар қора бир хаёл;
«Балки... оғир тутқинлик... қайғу...
Бир зум... анҳор» шу хаёлда лол.
Ғусса оғир, ботир эгар бош,
Ихтиёрсиз эзади қўрқув,
Беҳаракат, гўё жонсиз тош,
Ақли шошар; ҳадеб ўй сурар,
Қонларида оташ ва оғу,
Навмид севги заҳри жўш урар.
Гўё — бека сояси, сулув,
Тегиб ўтди лабига шу он...
Ва тўсатдан ғазаби тошар,
Гулшанларда тинмай адашар,
Людмилани чақирар нолон;
Қояларни олади узиб,
Остин-устин қўпориб, бузиб,
Қилич билан солади қирон;
Қулаб тушар бир-бир ўрмонлар,
Қулаб тушар шинам шийпонлар,
Шўнғир дарахт, қўприклар сойда,
Яланғоч дашт пайдо бу жойда!
Наъра, сурон, бақирик, қалдироқ,
Олислардан берар янғироқ;
Ҳам жаранглар шамшир ҳар нафас,
Гўзал диёр хароба, вайрон.
Телба ботир излайди қурбон,
Уннга, сўлга зарб урар, тинмас;
Қилич чопар бўш ҳавода ҳам...
Тасодифий сермади, шу дам,
Тегиб кетди баҳодир тиғи,

Учиб тушди жоду тортиғи.
Гойиб бўлди сеҳрий куч, ҳийла,
Тўрда ётар эди Людмила!
Кўзларига ишонмас полвон,
Кутилмаган бахтидан ҳайрон,
Йиқилади ёр оёғига,
Суюк, вафодор оёғига,
Қўлин ўпар, тўрларни сўкар,
Ишқ ва суюнч ёшини тўкар.
Чақиради, қиз ухлар, лекин,
Дудоқлари кўзлари юмуқ.
Ширин шавққа хаёли тўлиқ,
Оқ сийнаси қалқади секин.

Кўз узолмас Руслан, термулар,
Тагин уни ғусса кемирар...
Бирдан овоз таниш ва яқин,
Ботир тинглар, сўзлар эзгу фин:

«Мард бўл, князь! Келган йўлдан кет,
Уйқудаги ёрингни олиб,
Юрагингга янги куч солиб,
Ишқ, номусга вафодорлик эт!
Гурлаяжак самовий чақмоқ,
Ва ёвузлик бўлғуси мажоқ,
Ором, тинчлик салтанат қургай,
Ёруғ Киев шаҳрида, шаксиз,
Владимир ҳузурида қиз —
Шу сеҳрли уйқудан тургай».

Бағишлади бу овоз мадор,
Жондан ортиқ ва бебаҳо ёр —
Қайлигин у олди қучоққа.

Тоғдан тушар секин, беозор,
Ва йўл солар жим водий ёққа...

Жимжит борар (орқасида чол),
Ўз йўлидан кетар бемалол.
Қўлларида ухлар эди, қиз,
Баҳор тонги каби ғуборсиз,
Ботир елкасига қўймиш бош,
Ҳалқа-ҳалқа сочини ювош —
Тўлқинлатар сахро шамоли.
Лаҳза-лаҳза чекар эди оҳ,
Тинч, осойиш қизнинг жамоли
Қизил гулдек барқ уради гоҳ.
Тинчимас ишқ, сирли хаёли,
Ва жонланур Руслан тимсоли,
Сирли-сирли пичирлар дудоқ,
Руслан номин айтар қиз мудроқ...
Ширин завқда илғайди Руслан:
Ёр-фусункор олар эди тин,
Жилмаяр ҳам ёш тўкар секин,
Ҳам сийнаси қалқарди нолон...

Водий кечиб, тоғлардан ошиб,
Кеча, кундуз тўхтамай шошиб,
Бизнинг ботир йўл юрар, бироқ,
Ҳали олис армонли қирғоқ...
Қиз-чи, ухлар. Лекин ёш Руслан,
Беҳуда шу яллуғда ёниб,
Наҳот, доим озор чекиб жон,
Уни фақат пойлар ишониб,
Наҳот, ҳамон турар пок-маъсум,
Ҳам беҳаё истаклар маҳкум,

Шундан, нахот, бахтиёр ҳамон?
Бу баҳодир ҳақда ҳикоя,
Авлодларга тўғри ривоя
Сақлаб келган журъатли монах
Дерки Руслан шундай эди нах!
Ишонаман: Ёр истамаса,
Лаззат — ғамли, дағал, бемаза!
Биз бахтиёр доим икковлон.
Ухшамасди бека уйқуси,
Уйқунгизга, эй чўпон қизлар;
Босиб кўклам эрка уйқуси
Майсазорда ухлайсиз сизлар.
Хотиримда яшил кўкатзор
Қайинзорнинг қалин қучоғи,
Кеч оқшомнинг қоронғи чоғи,
Лида уйқусиким, ҳийлакор...
Оҳ, севгининг у илк бўсаси,
Енгил, титроқ, шошқин, долғали,
Хотиримда дўстларим ҳали:
Уйқуси-ю, қиз ҳавсаласи.
Бас, мен бекор гапга овора!
Нечун бунча ишқ хотираси,
Юпанчлари, ғаму ғуссаси
Эсимда йўқ бари, не чора...
Диққатимни тортган ҳозир шу:
Бека, Руслан, Черномор жоду.

Кўз ўнгида саҳро — кенг, ёйиқ,
Унда-бунда бир арча дўққи.
Қўрқинч тепа олисдан аниқ,
Қораяди думалоқ чўққи,
Қад кўтармиш зангор осмонга.
Руслан боқиб пайқади дарров,

Яқинлашар калла томонга.
Уча кетди арғумоқ осов.
Мана: ғарибадан ғариб ҳол,
Калла боқар — кўзлари турғун.
Сочлар — қора тўқайзор мисол,
Манглайини қопламиш бутун;
Яноқлари беқон ва бежон,
Олмиш эди қўрғошин тусин.
Очиқ эди оғзи каттакон,
Тишларига қўймишди тишни...
Ярим ўлик калла — сўнгги кун
Ажал билан олишар беун.
Ўктам ботир ёндашар дарҳол,
Қўлида — ёр, орқасида — чол,
Ва дер: «Салом бўлсин сенга, бош!
Мен бу ерда! Мана — бағри тош,
Ёвуз маҳкум бўлди жазога!
Қўлга тушди, боқ бу расвога!»
Мард князнинг мағрур сўзидан:
Кўринарди ҳаёт юзидан,
Ва уйғонди бир зум туйғуси,
Гўё қочган эди уйқуси:
Қаради-ю, чекди оғир дод....
Таниганди ботирни калла,
Укасин ҳам таниди ношод.
Шишган эди қаншар баралла.
Пайдо бўлди шу дам ўзида,
Яноқларда қирмизи учқун;
Сўнаётган нурсиз кўзида
Сўнгги ғазаб акс этди жўшқин.
Изтиробда, бетоқат, беун,
Ғижирлатар эди тишларин.
Укасига пичирлар совуқ,
Таъна, озор — шум қилмишларин...

Келган эди сўнг лаҳза ёвуқ,
Битмоқдайди оғир аламлар:
Манглайида сўлмоқда ёлқин,
Нафас олиш оғир бу дамлар,
Коса кўзлар айланди секин,
Князь ва чол шу дам кўрдиким:
Сўнг талваса қилди-ю бош жим,
Чўкиб кетди уйқуга мангу.
Йўлга тушди индамай йиғит,
Орқасида титрар чол ҳам хит,
Қимирлашдан қўрқар эди у,
Ҳа деб афсун ўқиб борарди,
Азозилга хўп ёлворарди.

Қандайдир бир жилғанинг бўйи;
Қирғоқларнинг тик ёнбошида,
Соя-салқин ўрмон қошида,
Турар пастак кимнингдир уйи,
Қарағайлар жиға бошида.
Жилға оқар секин, жилвакор,
Олис эмас — қамиш четан бор —
Мудроқ тўлқин ювар, пилдирар,
Ва чарх урар, сал-пал шилдирар,
Салқин еллар эсар беқарор.
Яширмиш бир водий бу томон,
Холий, олис, қоронғи, танҳо;
Гўё — бунда азалдан буён
Тинчлик, сукут бир ҳукмфармо.
Арғумоғин тўхтатди Руслан.
Атроф жимжит, оромбахш макон,
Аста-аста тонг ёришмоқда,
Яшил водий ва чекка ўрмон
Оқ тумандан барқ уришмоқда.

Ёрин ерга кўяр паҳлавон,
Ултиради ёнига мунгли,
Ва оҳ чекар; дард тўла кўнгли;
Бирдан кўрар кўзи ўнгида:
Тебранмоқда қайиқ елкани,
Ва балиқчи кўшиқ айтгани
Янграр сокин анҳор кўкида,
Тўлқинларга тўрини ташлаб,
Эшкагига хиёл ёнбошлаб,
Юзар эди балиқчи равон —
Шу ўрмонзор қирғоқлар томон,
Қирғоқдаги жим хонасига,
Пастак уйнинг остонасига.
Суюк Руслан кўради аниқ:
Юзиб келди қирғоққа қайиқ.
Пешвоз чиқар уйдан кўҳлик қиз,
Бўйи расо, сочлари тарқоқ,
Табассуми, боқиши тенгсиз,
Елка, сийна ялангғеч ва оқ,
Ҳамма ёғи — фусункор, азиз...
Мана улар олишар оғуш,
Утиришар жилға бўйида,
Ҳеч ғубор йўқ икков ўйида,
Ишқу сафо бошлашар, на хуш!
Ажабланиб боқар Руслан жим,
Ахир, хушбахт бу балиқчи ким,
Қимга ўшар, кўрган қаёнда?
Ҳа, шавкатли хазарлик хон-ку,
Муҳаббатда, қонли майдонда
Рақиб бўлган шу навжувон-ку;
Ратмир жойи шу хилват диёр,
Людмила ҳам, шон ҳам эсда йўқ,
Ҳаммасидан кечмиш, кўнгли тўқ:
Қучоғида эритади ёр.

Яқин келар ботир; бетийиқ —
Дарвиш дарров танир Руслани,
Учиб келар. Янграр қийқириқ...
Ҳам баҳодир қучар ёш хонни:
— Не кўраяпман! Бунда сен нечун?
Нечун ўша сурон ҳаётдан,
Шон-шарафдан, тийғи пўлатдан —
Воз кечибсан, ташлабсан бутун?
Балиқчи дер: «Эй азиз дўстим!
Жонга тегди жанговар шавкат,
Бемаъни ҳам хатарлик ваҳим.
Ишон: маъсум юпанч: муҳаббат,
Тинч ўрмонлар суюкроқ юз қат.
Ҳозир жангга эмасман чанқоқ,
Телбаликка тўламайман боғ,
Бошимда ишқ бахти берган тоғ,
Ҳаммасини унутдим, ўртоқ,
Людмиланинг жамолин, ҳатто».
— Лутфикор хон, жуда хусандман! —
Деди Руслан, — ёнимда барно. —
Мумкинми бу, не қисмат экан?
Не деяпсан-а? Рус бекаси...
Ёнингдами, қани у, қани?
Рухсат... Йўқ! Йўқ!.. Қўнглим эркаси
Менга азиз, кўрқитар мани
Вафосизлик: мен ўзга одам,
Сабабкори — шу ёр, шу санам;
Шу ёр менга ҳаёт ва қувонч!
Йўқотилган ёшлигимни ҳам,
Пок муҳаббат, тинчлик ва юпанч —
Барин қайта берган шу эркам.
Бахтдан сўзлар эди беҳуда
Ёш сеҳргар қизлар туну кун,
Ун икки қиз суярди жуда,

Мен улардан қочдим, ёр учун!
Қўшкни ташлаб кетдим бир умр,
Эманзорнинг сояларида —
Қолди қалқон, дубулға, шамшир,
Шон ва ёвлар мендан нарида!
Беном, ювош дарвишман ортиқ,
Қолдим хушбахт гўшада, жоним,
Азизим сен, мен сенга ошиқ,
Сен билан мен, жоним-жаҳоним».

Икки дўстнинг очиқ суҳбатин
Тинглаб эди чўпон қиз сулув.
Хонга қараб тағин ва тағин
Гоҳ жилмаяр, гоҳ хўрсинар у.

Балиқчи ва ботир қирғоқда
Утиришди кеч тунга қадар;
Қалблар тилга киргани чоқда,
Соатлар ҳам билинмай ўтар.
Қораймоқда тоғлар ва ўрмон,
Ой қалқмоқда — жимжит ҳамма ёқ,
Йўлга тушмоқ учун айни чоқ,
Ёрга ўртук ташлар паҳлавон;
Отга миниб у йўлга тушар,
Хаёлга ғарқ, сукутда ёш хон,
Хаёлда дўст изидан учар;
Тилайди бахт, зафар, шон-шавкат,
Ҳам муҳаббат Руслан дўстига...
Беихтиёр қучади ҳасрат,
Мағрур йиллар тушар эсига...

Нечун аҳир ёзмапти қисмат:
Ки беқарор менинг бу лирам

Ботирликни куйласин фақат,
Ҳам шу билан (билмайди олам)
Кечмишдаги дўстлик, муҳаббат
Тўғрисида ёниб куйласам?..
Ғамгин чинлик куйчиси, нечун,
Мен келажак авлодлар учун
Айб, кек сирин очмоғим даркор?
Яширин фитна, хиёнат, тугун —
Ҳақ куйларда ечмоғим даркор?

Бека учун нолойиқ хуштор —
Фарлаф — шонга йўқотиб ҳавас,
Топмиш олис, хотиржам диёр;
Яширин яшар, бўлиб интизор,
Наинани кутар ҳар нафас.
Келди кутган тантаналик вақт,
Пайдо бўлди сеҳргар ҳам шахт,
Деди: «Таний олдингми мани?
От эгарла, йўлга туш, қани!»
Бир юмалаб, мушук бўлди шум,
Йўрта кетди тўхтамай бир зум;
Эманзордан Фарлаф ўтмоқда,
Жодугар изидан кетмоқда.

Сокин водий салқин мудрайди,
Қучган эди кечалик туман;
Булутларда ой юзар дайди,
Оқаради қадимий қўрғон —
Бир лаҳзалик ой шуъласида;
Паноҳида ўйчан паҳлавон,
Утирарди ўз ғуссасида.
Қўз олдида ухлар бекажон.

Ғарқ эди у ўй дарёсида,
Уланарди хаёлга-хаёл,
Ва сездирмай, уйқу бошида —
Совуқ қанот елпирди ўсал.
Боқар эди сузгун кўз ювош
Уйқудаги азиз сулувга,
Оёғига қўйиб секин бош,
Ҳорғин ботир кетди уйқуга...

Ҳам кўради ажойиб бир туш:
Турар эмиш гўё бекажон
Қўрқинч бир жар лабида, гирён,
Беҳаракат, беранг ва нохуш...
Бека ғойиб бўлади бирдан,
Жар устида у қолар танҳо...
Учар тағсиз ва қўрқинч ердан
Таниш овоз — нолакор садо...
Қайлиғига интилар шошиб,
Жарга учар умбалоқ ошиб,
Ва тўсатдан кўрар олдида:
Владимир, юксак кошона...
Ёзиқ дастурхонлар шоҳона,
Ҳам ўн икки ўғли ёнида,
Давра қурмиш кекса полвонлар,
Ўтиришар тўп-тўп меҳмонлар.
Кекса князь ғазабкор ҳануз,
Қўрқинч ҳижрон кундагидек,
Бари қотиб ўтиришар тек,
Сукунатни бузишга йўқ юз.
Тинмиш базм, суронлар роса,
Давра бўйлаб юрмас май коса...
Ва кўринар ўртада шу дам
Жангда мағлуб бўлмиш Рогдай ҳам,

Улган эди, тирик ўтирар,
Хушвақт, қўлда коса кўпирар,
Ичар, писанд қилмас Русланни.
Руслан кўрар ҳатто ёш хонни,
Дўсту, душман бари... Шу замон,
Жаранг берар созлар яхшиси,
Куйламоқда ажойиб баян,
Ботирларнинг шодмон бахшиси.
Людмиланинг қўлидан тутиб,
Қошонага Фарлаф кирармиш,
Боши солиқ, ғамгин, қон ютиб,
Чол — қўзғалмай жим ўтирармиш...
Князлар жим ва боёнлар жим,
Ғамдан диллар тилим ва тилим...
Бари ғойиб бўлди ногаҳон,
Гўё, ўлим пуркмиш қаҳратон
Оғушида ётар қаҳрамон.
Изтиробда ёшини тўкар,
Титроқ босиб ўйлар: бу туш-ку!
Ёмон тушлар бағрини сўкар,
Уйғонолмас, оҳ, оғир уйқу!

Тоғ бошида ой ғира-шира,
Урмонзорлар кўринар хира.
Водий ўлим сукунатида...
Хонин келар эди отида.

Кўз олдида очиқ майсазор,
Кўринади қорайиб қўрғон;
Чир айланиб ўтлар от жонвор,
Ёр пойида ухлайди Руслан.
Фарлаф қўрқа-писа кўз солар,

Гойиб бўлар туманда жоду,
Титрар, қалбин муз қоплаб олар,
Тутолмайди от тизгинин у;
Яланғочлар қилични секин,
Мардни жангсиз илмоқ қасдида,
Икки нимта қилмоқ қасдида...
Бир-бир босиб келади яқин.
Ботир оти сездики: бу ёв,
Кишнаб, сурон кўтарди дарров.
Лекин, афсус! Уйғонмас полвон,
Уйқу босмиш оғир юксимон...
Жодугардан хоин шод чандон;
Олмос қилич тутиб — бехато
Уч бор санчди ботир кўксига...
Ва жўнади титраб-бебаҳо —
Улжа ортиб оти устига.

Узун кеча туйғусиз Руслан
Танҳо ётди тоғ этагида.
Вақт учмоқда. Оқар дарё қон —
Яралардан кенг кўкрагида.
Саҳар очди туманли кўзин,
Нола чекиб нимжон ва оғир,
Аранг ердан кўтарди ўзин,
Қаради-ю, ғам босиб юзин,
Беҳаракат қулади охир.

ОЛТИНЧИ ҚУШИҚ

Амр этасан — азизим, эркам,
Токи қувноқ, бепарво лирам —
Куй тўқисин қадим ҳангомдан,
Ҳам вафодор, суюк илҳомдан,
Аямасдан ҳеч олтин фурсат...
Биласанки, нозлим, ҳавойи —
Миш-мишлардан дўстинг емиш лат;
Кайф-сафога бўлиб шайдойи,
Эсида йўқ: ижоду меҳнат,
Ҳам жарангдор лираким, қиммат...
Ҳам гармоник эрмакдан олис,
Лаззат, ором излайман холис...
Сенинг билан оламан нафас,
Чақириқлар қулоққа кирмас!
Ташлаб кетмиш ширин хаёл, ҳам —
Уйдирманинг сирли даҳоси;
Этмиш фақат ўзига қарам
Чанқоқ севгим кайфу сафоси.
Амр этасан; ёқарди эркам —
Сенга ўшал қадим ҳангома,
Ишқий чўлчак, қисса, жангнома,
Баҳодирим, менинг Людмилам,
Владимир, Черномор, жоду,
Ва кекса фин — ғамдош, дардиманд,
Хаёлинигни этар эди банд.
Жилмаярдинг, босарди уйқу —
Шўх уйдирмам тингларкан гоҳо
Лекин, баъзан фусункор, сулув —
Боқар эди кўзларинг шахло...
Эзмалигим аниқ; этай жазм,
Тағин теккум эринчак торга

Ва ўлтириб пойи дилдорга,
Мард ҳақида дингиллатай назм.

Нелар дедим? Қайларда Руслан?
Текис даштда ётипти бежон,
Ортиқ оқмас ярасидан қон,
Оч қарғалар учар бошида,
Беун бурғу ётар қошида,
Қимирламас дубулға, камон!

Чарх уради оти кун бўйи,
Гижинг боши солинмиш қуйи,
Кўзларида қолмапти олов!
Олтин ёлин силкитмас асов,
Шўх-шўх сакраб, урмайди жавлон,
Кутар: қачон уйғонур Руслан...
Лекин, қаттиқ князь уйқуси,
Жарангламас кўп чоқ бурғуси...

Черномор-чи? Эгарга боғлиқ,
Эсга олмас алвасти кампир,
Ҳорғин, мудроқ ва бағри доғлиқ;
Маълум эмас ҳали фаже сир,
Койир Руслан ва бекажонни,
Аччиғланар, тажанг, жим, бегап,
Ахир аста боқар — во ажаб!
Аниқ кўрар ўлик полвонни;
Ғарқ ётипти қон тўфонида,
Людмила йўқ, чўл бўш, таппа-тақ,
Шодлик жўшар ёвуз қонида,
Уйлар: тамом, озод бўлдим нақ!
Лек, жодугар эмас эди ҳақ...

Наинадан ўрганиб ҳийла
Ва ўлжаси мудроқ Людмила,
Учар Фарлаф Киевга томон.
Қўнгли тўла қўрқув ва армон;
Мана Днепр ёйиқ, улуғвор,
Тўлқинланар ва шовқин солар;
Ана шаҳар заррин, бўёқдор;
Шаҳар бўйлаб у учиб борар.
Майдонларда оломон, шовқин,
Тиқин, тигиз, шоду хуррам эл,
От кетидан оқар мисли сел —
Отасига суюнчи учун,
Мана хоин остонасида...

Шу пайт ғамгин кошонасида
Владимир-қуёш ўтирар,
Аламзада, нуқул ўй қурар,
Юрагини эзар оғир мунг.
Қуршамишди бойлар, полвонлар,
Бари теран ғамда — унсиз, гунг,
Бирдан: дупур, қий-чув, суронлар,
Не ажиб ҳол сарой ташида;
Англай олмас, не бўлмиш содир,
Эшик очиб, шу дам қаршида
Пайдо бўлар номаълум ботир;
Барча турар ҳайрон, ҳангу манг,
Питирлашар ва бирдан шовқин:
«Людмила-ку! Фарлаф... Чиндан-а?»
Кекса князь қўзғалиб аранг,
Сиёқида бир зумлик тўлқин,
Оғир-оғир ва шошқин, мана,
Ёндашади суюк қизига,
Суюк қизи ва бахтсизига,

Ҳам оталик меҳрини қўйиб,
Силамоқчи бўлади суйиб;
Қизи қия боқмайди, локин,
Ухлар қотил қўлида сокин,
Барча тил лол, буриб юзини,
Кутар князь айтар сўзини.
Князь огир, бежо ўқраяр
Ва Фарлафга тикар кўзини;
Лабин тўсиб бармоғи ила,
Ҳийлакор дер: «Ухлар Людмила,
Шу тахлитда топдим тунов кун
Олис Муром ўрмонзориди,
Бир алвасти қўлида тутқун,
Омад келди ёв диёрида;
Уч кун расо олишдик; ой ҳам
Уч бор қалқди биз жанг қилган чоқ;
Уни енгдим, кейин қарасам,
Менда қолмиш ёш бека ухлоқ;
Ким қутқаргай уйқудан, мубҳам?
Қачон келгай уйғонур чоғи?
Қайдам — бу сир, тақдир жумбоғи!
Бизга қолди: умид ва чидам —
Танҳо юпанч — ягона ҳамдам!»

Совуқ хабар, миш-миш, овоза —
Тарқаб кетди шаҳар ичига;
Майдон қайнар, зич, беандоза,
Тўлиб кетди хил-хил кишига;
Дарвозалар ҳаммага очиқ:
Зич оломон тўлқин уради,
Юксақ сўри ва зарбоп момиқ,
Ҳам уйқули қизни кўради;
Тик туришар не паҳлавонлар

Ва ғамгин ҳол не зодагонлар;
Ноғора-ю, карнай, соз-жаранг,
Бургулару чилдирма таранг,
Гулдирайди бека бошида;
Кекса князь сўнг бардошида,
Аламзада, ҳорғин, букилар,
Қиз пойига бошини суртиб,
Ҳамда лаҳта-лаҳта қон ютиб,
Юм-юм йиғлар, ёши тўкилар;
Ёндош турар Фарлаф, ранги оқ,
Жим ўкинар, бағри сўкилар,
Ва қўрқувдан танида титроқ.

Тун келди-ю, уйқу келмади,
Кўз юмган йўқ ҳеч ким шаҳарда,
Қий-чув, гурунг, тинчлик билмади,
Сирли уйқу — баҳс гўшаларда;
Ёш қайлигин унутмишди ёр,
Ётоғида қайлиқ интизор,
Лекин, фақат тонг зиёсидан —
Ботганида секин ярим ой,
Янги хатар можаросидан
Киев гаранг. Ҳой-ҳой, доду вой,
Дув қўзғалмиш оломон бари,
Ғуғ-ғуж одам қалъа девори...
Кўришдиким: тонг туманида,
Кенг дарёнинг нарги ёнида
Кўринади чодирлар оппоқ:
Совутлари тонгдай ярқироқ,
Юрар суворилар сафма-саф.
Олисларда кўтариб тўзон
Юк арава келар шу тараф.
Тепаларда гулханлар алвон,

Офат:

Печенеглар кўтармиш исён!..

**Аммо, шу кез чол Фин-билагон
Арвоҳларга қайсар ҳукмрон —
Олис, хилват ва тинч ғорида,
Келади деб тақдир ёзган дам,
Қисматининг интизорида,
Кутар эди оғир хотиржам,**

**Ёввойи, чўнг тоғлар ортида,
Тақир даштнинг олис гўшаси.
Гулдирос ел, бўрон уяси,
Ҳатто жинлар оқшом пайтида —
Кўз солишга қўрқувлик диёр,
Шу диёрда ажиб водий бор,
Оқиб ётар унда — қўш булоқ:
Биттасида ҳаёт тўлқини,
Шилдирайди тошларда қувноқ;
Узгасида мамот оқини.
Атроф жимжит, шамоллар мудроқ,
Елпинмайди кўклам салқини,
Асрий қарағайлар шовқини
Эшитилмас, қушлар ҳам йироқ,
Саратонда чанқаган оҳу
Булоқлардан ичолмайди сув.
То азалдан икки руҳ — қўшоқ,
Сукунатга кенг ёйиб қучоқ,
Кўришгани шу олис қирғоқ...
Ҳам кўтариб дарвиш қўш кўза,
Қўш кўза-ю, лекин бўш кўза,
Пайдо бўлди руҳлар қошида**

Ва қўзғалиб қадим уйқудан,
Қочди руҳлар тўсат қўрқувдан,
Чол эгилиб булоқ бошида,
Сув тўлдиран, мавжлари муздек,
Нақ онаси ўпмаган қиздек,
Қўзалар лиқ, ғойиб ҳавода;
Сал ўтмаёқ пайдо бўлди чол
Руслан ётмиш қонли саҳрода;
Ва ёнига келиб у дарҳол,
Сепган эди мамот сувидан,
Битди беиз барча жароҳат.
Мурда топди ажиб латофат.
Сепган эди ҳаёт сувидан,
Тетик, бардам, журъаткор бўлиб,
Ва навқирон ҳаётга тўлиб,
Турди Руслан кўзлари ютоқ:
Ёруғ кундуз ҳуснига мафтун,
Ёмон тушдек, соядек мудроқ
Милтиллайти хотирда у кун.
Хўш, Людмила қайда? У ёлғиз!
Қалби бирдан ёнар ва музлар,
Бирдан кулар, топмай ёрдам из...

* * *

Фин чақирар, қучоқлар, сўзлар:
«Азиз ўғлим, машаққат тамом,
Сени кутар кайф-сафолар,
Қонли базм чорлар бу айём;
Зил шамширинг солгай балолар;
Қиев қайтгай тағин аслига,
Қароматли бу узукни ол,
Ва етгайсан ёринг васлига.
Людмиланинг манглайига бос,

Сеҳр кучи йўқолур дарҳол,
Ва ёрингни этажак халос,
Юзинг кўриб ёвларинг қочар,
Тинчлик, ором оғушин очар,
Ёвузликлар битар бегумон,
Бахтга лойиқ бўлинг икковлон!
Баҳодирим, узоқ вақт хуш қол!
Қўлингни бер. Гўрга кирганда,
Кўришгаймиз!»— Ғойиб бўлди чол.
Шодлик тошқин, ўт ёниб танда,
Ҳаёт учун уйғонмиш Руслан
Қўл кўтарар чолга изма-из,
Чол кетмишди беному нишон!
Бўш саҳрода тағин у ёлғиз;
Жавлон уриб арғумоқ келар,
Эгарига боғлиқ жодугар.
Князь минар, гижинглайди от,
Минади-ю, йўлга тушар бот.
Тирик, соғлом, елдай унади,
Саҳро, ўрмонлардан кўчади.

Киев эса, бу кез қамалда,
Қолмиш бадном, шармисор ҳолда!
Эл кўз тикиб экинзор томон:
Ғам юкидан диллари нолон;
Турар девор, минорлар тўлиқ,
Кутар жазо, самовий қирон;
Уйлар тиқин, титроқ, ранг сўлиқ,
Майдонларда сукут ҳукмрон.
Владимир — оғир ҳасратманд,
Қиз ёнида ибодатга банд;
Владимир йиғар мардларин,
Қонли жангга йўллайди барин...

Ёв кўзғалди эрта саҳардан,
Текис дала ва тепалардан
Лашкар келар — беомон босқин,
Тўлқин уриб мисоли тошқин.
Ҳам шаҳарни этмакда қуршов;
Шаҳарда-чи, чалиниб карнай,
Баҳодирлар туздилар ясов,
Ёв қўшини томон пайдар-пай,
Ҳам бошланди жангу жадал, дов...
Ажал сезиб отлар пишқирар,
Ишга тушди шамширу садоқ.
Дала юзин босди тамтароқ,
Уқлар кўкда учар, ишқирар,
Қонларга фарқ ясси қир, дала,
Отни қўяр сувори гала.
Жангга кирди отлиқ қўшин ҳам,
Сиқиқ, туташ девордай бардам,
Қатор билан жанг қилар қатор,
Пиёдаги отлиқ ўқ отар,
От чопади ҳуркиб қиёда,
Бунда печенег, рус бу ёқда,
Бу томонда наъра, ҳайқириқ,
У томонда қочқин, бақириқ,
Бири қулар гурзи қаҳридан,
Бири эса, ўқнинг заҳридан,
Бирин эзар совут қучоғи,
Янчмиш асов тулпор туёғи...
Жанг чўзилди кеч тунга қадар,
На ёв, на биз ололдик зафар!
Ғарам-ғарам ўлик кетида,
Ухлар қўшин шу тун пайтида,
Оғир жангнинг уйқу асноси —
Мажруҳларнинг мунгли садоси

**Ва рус ботирларин дуоси —
Келар баъзан жанг майдонидан...**

Тонг кўлкаси оқарар дуркун;
Кумуш каби ярқирар тўлқин,
Ҳам туманли шарқ томонидан
Туғилмоқда шубҳали бир кун.
Ёришмоқда тоғлар, ўрмонлар,
Кўк юзидан қочди туманлар,
Жанг майдони мудрар ҳали тинч;
Тўсат уйқу бузилди, кўрқинч:
Тўс-тўполон қарши урдугоҳ,
Бесаранжом, ваҳима, сурон,
Кўкни тутди жанговар садо,
Киевликлар боқишар ҳайрон,
Чопишади бузилиб ясов;
Ва кўришар: бошлаб қаттол дов,
Совут кийиб мисоли олов,
Ёв ичида кўринар биров —
Бир чавандоз — ажиб қаҳрамон.
Яшиндай тез санчар, тиг солар,
Чопа туриб бурғусин чалар,
Босар, янчар... бу эди Руслан!
Ногаҳони офат — беомон,
Басурманга соларди қирон,
От солади (орқасида чол).
Қўрқар, титрар, ёв бўлар ўсал,
Ҳар зарбидан бошлар учмоқда,
Сафлар ўкириб, сафга кўчмоқда.
Ва янчмоқда аргумоғи ҳам.
Бир нафасда ўликлар ғарам,
Майдон тўла — абжақ бўлганлар,
Кесик бошлар ва бошсиз танлар,

Уюм-уюм найза-ю, садоқ,
Совут, қилич, дубулға, қалпоқ...
Садо бергач бурғу, жанг-сурон,
Тез славян суворилари
Мард изидан учдилар бари,
Жанг ўт олди... Кирил, басурман!
Печенеглар даҳшатда, ҳайрон,
Чопқинларнинг қайсар авлоди,
Отларини излар саргардон,
Янгроқ солар ваҳший фарёди,
Сахро юзи қоп-қора тўзон,
Қочар Киев тийғидан сўзон
Ва дўзахга муқаррар — қурбон!
Рус қиличи галаю-гала —
Қирар тинмай... Этар дабдала!
Киев шодмон... шаҳарда бу кез
Учар эди Руслан елдан тез,
Унг қўлида зафарёб қилич,
Найза чақнар юлдуз мисоли,
Совутидан оқар қон қизғич,
Дубулғада чолнинг соқоли,
Умид қанотида учарди:
Кўчалардан ва майдонлардан,
Шодиёна, шўх суронлардан,
Кувноқ, хушвақт оломонлардан —
Ўтиб, сарой томон кечарди.
Тўғри кирар, жимжит қошона;
Бунда ухлар ажиб жонона,
Владимир — хаёлга ботиб,
Қиз пойида туради қотиб,
Якка эди... дўстлар — ёронлар
Жўнашганди қонли майдонга,
Фақат Фарлаф — тушмай қиронга,
Бунда қолмиш... жанглар, суронлар

Ҳам ёв қиличидан овлоқда;
Тураар эди бунда — пойлоқда.
Русланни тез таниди ёвуз,
Кўзи тиниб, қони бўлиб муз,
Оғзин очар — ун йўқ, тиқилар,
Оёғига беҳуш йиқилар...
Адл жазо кутар мунофиқ!
Қилмишига жазо мувофиқ!..
Эсга тушиб сеҳрли узук,
Руслан шошар Людмила сари,
Ётар эди уйқуда пари,
Чеҳра — сокин, кўзлари сузук.
Титроқ қўли юзини силар...
Мўъжизани кўрингки: бекач —
Бир хўрсиниб очди кўзини.
Гўё турмиш узоқ ухлагач,
Туш кўргандай сезар ўзини.
Нечун бунча узоқ бўлди тун
Ва қийналди тун бўйи бутун,
Азоб берди чигал, ёмон туш,
Ва дафъатан кўрар — бу ёр-ку!
Ёр бўйнига қўл ташлар, ёҳу!
Ҳам баҳодир кўнгли чексиз ҳуш,
Ҳеч нимани кўрмас, эшитмас:
Кекса князь суюнчидан лол,
Ҳўнграб йиғлар ва беҳад хушҳол,
Икковини қучар басма-бас.

Нечук тугар бу узун қиссам?
Сенга аён, дўсти вафодор!
Сўнди чолнинг ноҳақ қаҳри ҳам;
Фарлаф — учов олдида, ночор,
Оёқларга ўзини ташлаб,

Ёвузликдан ҳикоя бошлаб,
Қилмишига тез бўлди иқроп.
Хушвақт князь гуноҳин кечар;
Сеҳр кучидан маҳрум жодугар —
Белгиланар ўрдага қорол,
Балолардан ариб, бемалол,
Владимир шодмон базм қураар,
Юксак кошонада ўтирар...

Бу ўтмишдан қолган ривоя
Ва боболар айтган ҳикоя.

Э П И Л О Г

Бепарвороқ яшаб оламда,
Мени лақма сукут қучоқлаб,
Сипойи ва ювош лирамда
Кечмиш нақлин ёздим ардоқлаб,
Мен куйладим — эсга тушган йўқ
Ранж, сўқир бахт, ёвлар озори,
Доридаки — ситамкор ва шўҳ,
Тентакларнинг ғийбат, кирдори.
Олиб учди қанотлик хаёл,
Уй кезади дунё ташинда.
Шум қалди роқ булути ўсал
Тўпланарди менинг бошимда!...
Сўнмакдайдим... Илк, бўронли чоғ,
Шўҳ кунларнинг эзги ёдгори,
Сен-эй дўстлик, нозли овунчоқ,
Хаста руҳим сен вафодори!..
Қора кунда суянчиқ, ҳамдам,
Сен қайтардинг юрак кўркимни,

Сен сақладинг менинг эркимни,
Жўшқин ёшлик — суюк арзандам!
Дунё, доврўқ мени эсламас,
Нева қирғоғидан мен йироқ.
Кўз ўнгимда: Кавказ ҳар нафас,
Чўққилари, мағрур, ярқироқ.
Мен кезаман тик қояларда,
Учурилар, жарлар, шўх оқин,
Табиатки, тунд ва серзарда,
Манзаралар гўзал ва ёрқин,
Юрагимга мунис ва яқин;
Аввалгидек руҳим толғинроқ,
Хаёл қучар ҳар лаҳза, бироқ,
Шеъриятнинг оташи сўнук.
Таассурот излайман ютоқ,
Ўтди ашъор фасли, на хунук,
Қувноқ тушлар фасли, ёр васли,
Ҳам самимий илҳомлар фасли —
Ўтди бир-бир, ўтди барчаси!
Оқиб кетди шўх ва қисқа кун
Ва кўзимдан яширинмиш бутун
Шўх қўшиқнинг шўх илоҳаси...

**Ўлик бекач
ва етти баҳодир
ҳақида эртак**

Ёрига айтиб видо,
Отланди сафарга шоҳ,
Даричада малика
Уни кутади якка.
Кечаю-кундуз кутмиш,
Йўлларига кўз тутмиш.
Кута-кута ниҳоят
Кўзлари толмиш ғоят.
Лекин, ёрдан йўқ нишон!
Фақат қутурар бўрон,

Қорларга тўлмиш ҳар ёқ,
Ҳамма ер бўлмиш оппоқ...
Ёр йўлидан кўз узмай,
Ўтиб кетмиш тўққиз ой.
Ҳайит кечаси худо
Унга қиз этмиш ато.
Эрта тонгда, кўп узоқ —
Қутилган азиз қўноқ:—
Шоҳ қайтмишди сафардан,
Бегона ўлкалардан.
Малика шоҳга боқиб,
Хўрсинийпти дил ёқиб.
Шодланганидан чунон,
Тушга бориб бермиш жон.

Шоҳ узоқ тортмиш алам,
Не чора? Банда у ҳам;
Бир йил тушдай ўтибди,
Шоҳ бошқа хотин опти.
Чинакам ҳам у дилбар.
Маликаларга ўхшар,
Оппоққина, хушқомат,
Ақлу-дидда аломат,
Лекин, мағрур ва бахил,
Эрка, кунчи, қора дил,
Сепи бор экан — кўзгу,
Кўп ҳикматли экан у;
Кўзгу сўзлай оларкан,
Малика қувонаркан,
Фақатгина у билан,
Ҳикматли кўзгу билан
Хурсанд, ҳазиллашаркан,
Зеб бериб, сўзлашаркан:

«Сўзла азиз ойнажон,
Ҳақиқатни қил баён:
Мен эмасми дунёда
Ҳаммадан ҳам зиёда,
Оппоқ гўзал ва яхши,
Юзим юзларнинг нақши?»
Ойна деркан жавобан:
«Шубҳасиз дунёда сан
Оппоқ гўзал ва яхши,
Юзинг юзларнинг нақши».
Малика қаҳ-қаҳ уриб,
Ишва қилиб, буралиб,
Сузиб кўзи-қовоғин,
Қирсиллатиб бармоғин,
Қўл белда кериларкан,
Кўзгуга телмураркан.

Ва лекин ёш бекач ҳам
Оҳиста бўлиб кўркам,
Қун сайин ўсакетмиш,
Усиб камолга етмиш.
Юзлари оқ, қора қош,
Хушфеъл раҳмдил, ювош.
Маликага куёв ҳам
Топила қолмиш шу дам;
У — шаҳзода Елисей,
Асилзода Елисей.
Совчига шоҳ кўнипти,
Дарров сеп ҳам унипти:
Етти савдо шаҳари,
Юз қирқ кошоналарга,
Юз кўришга отланиб,
Малика хўб безаниб,

Кўзгуга телмурипти,
Унга савол берипти:
«Мен эмасми дунёда
Ҳаммадан ҳам зиёда,
Оппоқ гўзал ва яхши,
Юзим юзларнинг нақши?»
Кўзгу депти шу маҳал:
«Ҳеч шубҳасиз сен гўзал;
Лекин, бекач дунёда,
Ҳаммадан ҳам зиёда!
У оқ, гўзал ва яхши,
Юзи юзларнинг нақши».
Малика сапчиб кетмиш,
Қўлларини мушт этмиш,
Кўзгуга бир туширмиш,
Ер тепиниб, дўқ урмиш:
«Аҳ, паст кўзгу, ярамас,
Сўзларинг бари ғараз.
Қандай менга тенг бўлсин?!
Таъзирин берай, ўлсин.
Ўсмай ўлгур, ярамас!
Оқлиги бежиз эмас:
Онаси экан бўғоз,
Қорга телмурган холос.
Айт, мумкинми ҳеч маҳал,
У бўлса мендан гўзал?
Унинг қандай ҳаққи бор?
Мен гўзалман: бўл иқрор.
Элу-юртни изласанг,
Жаҳонни синчикласанг,
Йўқдир менга тенг сулув.
Шундайми?»

Депти кўзгу:
«У бари бир дунёда

Ҳаммадан ҳам зиёда,
Оппоқ гўзал ва яхши,
Юзи юзларнинг нақши!»
У, ниҳоят ўртаниб,
Ҳасад ўтида ёниб,
Кўзгуни тез олипти,
Ҳам сандиққа солипти,
Чақириб қора қизни,
Ҳам шоҳ қизи ўксизни:
«Олиб бориб тўқайга,
Одамсиз, хилват жойга,
Оёқ-қўлини боғла
Тириклай бағрин доғла!—
Деб айтипти чўрига,—
Ем бўлсин у, бўрига».

Ёвуз хотинга, айтинг,—
Шайтонми, жин келар тенг?
Чора йўқ. Қора қиз ҳам
Шоҳ қизи билан илдам
Жўнаб кетмиш тўқайга,
Етмишлар хилват жойга,
Ва бекач пайқаб қолмиш,
Даҳшат ичида толмиш
Ҳам ёлбормиш: «Паноҳим?
Сўзла, недур гуноҳим?
Қизгина раҳм эт менга!
Малика бўлсам, сенга —
Яхшиликлар қиларман».
Қиз уни севганидан,
Банд айламай ўлдирмай,
Қўйиб юбормиш шундай
Деб: «Қайғирма, омон бўл!»
Сарой томон солмиш йўл.

Малика сўрмиш жадал:
«Хўш? Қаёқда у гўзал?»
«Тўқайда ўзи ёлғиз»,—
Деб жавоб қайтармиш қиз,—
«Боғлиқдир қўл-оёғи,
Йиртқич йўлиққан чоғи,
Азоби кам бўлади,
Осонгина ўлади».

Шоҳ қизи йўқолипти!—
Деб хабар тарқалипти.
Қизига шоҳ чекмиш ғам.
Шоҳзода Елисей ҳам
Худодан мадад тилаб,
Йўлга тушмиш сўроқлаб
Азиз меҳрибонини,
Гўзал қаллиқжонини.

Қаллиқ адашганича,
Тўқайда бутун кеча,
Юриб-юриб толипти.
Бир кўшкка кеб қолипти.
Бир ит чиқиб шу маҳал
Тинчланипти ҳуриб сал:
Дарвозадан кирмиш қиз,
Ҳамма ёқ жимжит, беиз.
Ит юрар эркалиниб,
Шоҳ қизи ҳам шайланиб,
Йўлак томон олмиш йўл,
Ҳалқага чўзипти қўл;
Эшик очилиб равон,
Қиз кирсаки, чароғон —
Бир уй: унда гиламлар,

Осиғликмиш санамлар,
Гўзал печкаси бормиш,
Сўрилар ўймакормиш.
Қиз кўрсаки, бу мазгил
Меҳрибон ва раҳмдил
Одамларнинг мазгили;
Бу ерда унинг дили
Озор топмаса керак,
Лек, ҳеч кимдан йўқ дарак.
Уйларга бир-бир кирмиш
Йиғиштирмиш, супурмиш,
Худо учун ёқмиш шам,
Иситмиш печкани ҳам,
Сўрига чиқиб аста,
Ухлаб қолмиш бирпасда.

Етганда туш палласи,
Келмиш одам шарпаси;
Қирмиш етти баҳодир,
Мўйловдор етти нодир.
Бошлиқ депти: «Ажабо!
Ҳар ёқ тоза ва барно.
Қимдир йиғиштирипти,
Бизни кутиб турипти,
Қим у? Чиқ ёнимизга,
Чин ўртоқ бўлгин бизга.
Кекса чол бўлсанг агар,
Бўлурсан бизга падар.
Йигит бўлсанг, биз сени
Дейлик тутинган ини.
Кампир бўлсанг — онасан,
Ҳурматларга қонасан.
Агар бўлсанг гўзал қиз,
Бўлгин азиз синглимиз».

Шоҳ қизи ҳам шу замон,
Тушмиш йигитлар томон,
Уларни иззат қилиб,
Салом бермиш эгилиб:
Таклиф этилмасданоқ,
Бўлгани учун қўноқ,
У, авф сўраб, қизармиш,
Ҳам уялиб бўзармиш.
Пайқаптилар сўзидан —
Бу қиз — шоҳ қизи экан;
Уни тўрга ўтқазиб,
Нози-неъматлар ёзиб,
Қадаҳ тўлдиришипти,
Патнисда беришипти.
Қиз рад этмиш шаробни,
Зангори майи-нобни;
Сомсадан олиб бир оз
Татиган бўпти, холос.
«Чарчадим, — деб, — жуда ҳам»,
Сўрапти олмоққа дам.
Тўрдаги бир хонада,
Кенг, ёруғ кошонада
Уни қолдиришипти,
Узлари чиқишипти.

Кунлар ўтмиш изма-из,
Ва лекин ёш бекач қиз
Ўрмонда яшар кушод,
Баҳодирлар билан шод.
Баҳодирлар кўп иноқ,
Туришиб ҳар саҳар чоқ,
Чиқишар сайр этмоққа,
Кўк ўрдаклар отмоққа...

Араб йўлин тўссак деб,
Қўл қичигин боссак деб,
Ёки бештов черкасин
Урмондан қувмоқ учун,
Ё татар бошин бирдан
Учирай деб кифтидан!
Бу замон бизнинг шоҳ қиз
Саройда қолиб ёлғиз,
Супуриб, сидираркан.
Таомлар пишираркан.
Баҳодирлар билан у
Яшар экан кўп тотув.
Кунлар шундай ўтаркан,
Кун ўтиб, кун етаркан.
Қизни жўралар чандон
Севиб қолмишлар жондан.
Бир куни эрта билан,
Етти баҳодир бирдам
Қиз уйига кирипти,
Бошлиқ: «Э дилбар,— депти,—
Бизларнинг синглимизсан,
Бу нарса сенга равшан.
Бизлар етти жўрамиз,
Сени яхши кўрамиз.
Ҳар биримиз ҳам сани
Жон деймиз ёр қилгани.
Бироқ илож йўқдир ҳеч,
Бу мушкулни ўзинг еч!
Биримизни ёр қилгил,
Бошқаларга бўл сингил:
Нега бошинг чайқайсан?
Ё буни рад этгайсан?
Ё товар қўл эмасми,
Сенга маъқул эмасми?»

— «Софдил қаҳрамонларим,
Азиз оғажонларим,—
Деб шоҳ қизи сўз бошлар,—
«Елгон сўзласам агар,
Тириклай ерга кирай.
Мен қайлиқман, не қилай?
Мен учун бараварсиз,
Ақлли, диловорсиз,
Билингки, кўнгилдан ман —
Барчангизни севаман;
Бироқ ўзгага бу бош
Мангу этилган йўлдош.
Азиздир ҳаммадан ҳам
У Елисей шаҳзодам».
Жўралар жим қолипти,
Бошни қашлаб олипти.
«Сўрашнинг айби йўқдир,
Ой бекач, бизни кечир»—
Депти улкан паҳлавон,—
«Бундай бўлса ҳеч қачон
У ҳақда очмам оғиз.»
— «Хафамасман»,—депти қиз,—
«Менинг ҳам рад жавобим —
Айб этмангиз.»—Улар жим.
Таъзим бажо этмишлар,
Аста чиқиб кетмишлар.
Шундай қилиб, улар бот
Кечирмишлар тинч ҳаёт.
Ёвуз бека бу замон,
Бекачни эслаган он
Тура олмапти чидаб;
Кўпдан бери аразлаб
Юраркан кўзгусидан:
Энди чиқиб эсидан

Кўзгу тамон юз тутмиш,
Ғазабини унутмиш,
У яна ҳам керилиб,
Депти табассум қилиб:
«Салом! Сўзла кўзгужон,
Ҳақиқатни эт баён:
Мен эмасми дунёда
Ҳаммадан ҳам зиёда,
Оппоқ, гўзал ва яхши,
Юзим юзларнинг нақши?»
Жавоб бермиш ойнажон:
«Гўзаллигинг бегумон;
Бироқ, яшайди бир қиз
Ҳеч қандай ҳашаматсиз,
Эманлар маконида,
Баҳодирлар ёнида.
У сендан ҳам яхшидир,
Гўзалликнинг нақшидир».
Бека тўкмиш қаҳрини —
Қора қизга:—«Мени сен
Алдашга қандай журъат —
Этолдинг,— деб,— касофат?»
Қора қиз қолиб ночор,
Барига бўлмиш иқрор.
Ёвуз бека тутақиб,
Уни даҳшатда ёқиб,
Депти: «Ё ўлдиргайсан,
Ёки, ўзинг ўлгайсан!»
Ёш малика бир куни
Кутиб оғаларини,
Ёлғиз ўтирар экан,
Чархия йигирар экан,
Иўлакда ғазаб билан
Ит ҳуриб қолмиш бирдан.

Қиз қайрилиб қараса,
Итга ўқталиб ҳасса,
Гадо турипти. «Эна,
Сабр қил пичагина,—
Депти қиз даричадан,—
Хайдай итни ҳозир ман,
Кейин сенга, энажон,
Олиб чиқай хайр-аҳсон».
Қизга кампир дер шу дам:
«Оҳ, жон болам, қизгинам!
Итинг жонимни олди,
Улдиришга оз қолди.
Ирғишларига, бир боқ!
Чиқ ёнимга, чиқ тезроқ».
Шоҳ қизи ҳам нон олиб,
Чиқмоқ учун қўзғалиб,
Зинадан тушмасданоқ
Ит етиб кепти шу чоқ,
Ҳуриб эркаланипти,
Оёққа сурканипти,
Йўл берманпти ўтишга,
Кампир сари етишга.
Кампир келайин деса —
Қиз ёнига, ит эса
Ваҳший ҳайвонларсимон,
Ташланармиш у томон.
Ажабо, бу нима сир?
Яхши ухламагандир»,—
Деб бекач сўз қотипти,
«Ма ол!» деб нон отипти.
Тутиб опти шум кампир:
«Сенга беҳад ташаккур,
Тангри қўлласин доим;
Сен ҳам тутиб ол, ойим!»

Бекачга тўлиб пишган
Олтиндай хўб етишган
Олма учиб борипти,
Ит сакраб, ингранипти...
Илиб олипти ой қиз
Икки қўллаб уни тез.
«Гар сиқилсанг мабодо,
Егин, мени қил дуо» —
Деб кампир эгилипти,
Ва кўздан йўқолипти...
Бирга шоҳ қизи билан
Зинадан чиқар экан,
Қалби ғамга тўлгандай,
«Ташла!» демак бўлгандай
Ит ғамгин телмурипти,
Қизга қаттиқ ҳурипти.
Қиз итни эркалапти,
Юмшоқ қўл-ла силапти:
«Не бўлди сенга, Лочин?
Ёт энди!» ўзи локин —
Уйга кириб кетипти,
Эшикни беркитипти.
Хўжаларин чидамсиз
Кутмак учун бекач қиз
Чархига ўтирса ҳам,
Лекин, ўзи дам-бадам
Олмага телмураркан,
Фақат уни кўраркан.
Олма тўлиб пишипти,
Жуда ҳам етишипти:
Хушбўй, бежирим, таранг,
Қипқизил ва тилла ранг,
Болга тўлиб тураркан!
Уруғи кўринаркан...

Овқатгача қаламқош
Қутмоқчи бўпти, бардош, —
Беролмапти сира ҳам,
Олмани олиб шу дам,
Лабига тегизипти,
Тишлаб, бўлак узипти
Ҳам епти уни аста...
О, жоним, у бирпасда
Гангиб, ҳушдан оғипти,
Қўллари бўшашипти.
Тушиб қўлдан олма ҳам,
Кўзлари тиниб шу дам
Бут остига оғиб қиз,
Ётипти сокин, жонсиз...
Сафардан эсон-омон
Қайтишипти уй томон
Бу маҳал етти шоввоз.
Чиқиб уларга пешвоз —
Ит илдам югурипти,
Нотинч, қаттиқ ҳурипти,
Ҳовлини кўрсатиб у,
«Яхшиликка эмас бу!» —
Депти улар: «Фалокат —
Юз берган бунда албат».
От кўйиб келиптилар,
Ичкари кириптилар.
Кўриб бўлмишлар ҳайрон,
Ит чопиб келиб шу он,
Олмага отилипти,
Ебти-ю, тез ўлипти.
Маълум бўлипти: оғу —
Тўлган олма экан бу.
Бекач қиз қаршисида
Ғам чекиб улар жуда,

Бош эгиб, тутиб аза,
Уқиб унга жаноза,
Қафанга олиптилар
Ва кўймоқ бўлиптилар.
Лек, қайтмишлар бундан тез,
Чунки гўзал бекач-қиз
Ётарди худ уйқуда,
Сокин, тирикдай жуда.
Фақат нафас олмасди,
Гўзал-ди қадди-басти.
Уч кун ўтипти, ҳануз
Уйқудан турмапти қиз.
Дилда ҳасрат, надомат,
Кўрсатганича одат
Ўқишиб жанозасин,
Бекач қизнинг мурдасин
Биллур тобутга солиб,
Ҳаммалари кўтариб,
Кетмишлар Бўштоғ томон,
Тун ярим бўлган замон
Олти устунга уни,
Бекачнинг тобутини
Чўян занжир-ла аста
Боғлаптилар бирпасда.
Атрофига панжара
Қўйиптилар кўп сара.
Улкан ботир эгилиб
Мурдага таъзим қилиб,
Депти: Тинчиб ухлагин;
Ҳуснинг, ёвузлик ва кин
Қурбони бўлиб ўчди,
Руҳинг самога кўчди.
Бизлар сени севардик,
Севгилингга сақлардик.

Бўлмай йигитга насиб,
Бўлдинг тобутга насиб».
Шум малика шу куноқ,
Хушxabарга иштиёқ —
Боғлаб, кўзгуни олмиш
Ҳам савол бериб қолмиш:
«Айт, менмасми дунёда,
Ҳаммадан ҳам зиёда,
Оппоқ, гўзал ва яхши
Юзим юзларнинг нақши?»
Кўзгу депти жавобан:
«Ҳа, маликам, ҳаммадан —
Оқсан, гўзал, яхшисан,
Қизил юзлар нақшисан».
Бу орада, шаҳзода
Жаҳон кезиб афтода,
Қаллиғини изларкан;
Доим йиғлаб, бўзларкан,
Кимдан қилса у савол,
Савол кўринар маҳол:
Юзига кулар биров,
Четга бурилар биров.
Арз айлапти ниҳоят
Қуёшга у азамат:
«Нурли қуёш! Қўкда сан,
Йил бўйи айланасан.
Қишни, илиқ, мулойим —
Баҳорга улаб доим,
Самоларда юрасан,
Барчамизни кўрасан.
Радми бўлур жавобинг?
Кўрмадингми дунёнинг —
Ҳеч ерида шоҳ қизин,
Бекачни — ер юлдузин?»

Мен куёви» — «Чирогим,
Бекачингни кўрмадим. —
Депти қуёш — муқаррар
У энди ўлган чиқар,
Балки, қўшним ойпатир
Эҳтимол учратгандир:
Бирор ерда шоҳ қизин,
Кўриб қолгандир изин».
Қора тунда шаҳзода
Ётмиш ғамгин, афтода,
Ой кўринмиш, ёлвориб, —
Чопипти ойга ғариб:
«Ой, оймўма, дўстгинам,
Тилла қошчам! Кенг олам —
Бўлганда қоп-қоронғу,
Чиқасан сочиб ёғду.
Одатингни юлдузлар
Севиб, сенга телмурар.
Радми бўлур жавобинг?
Кўрмадингни дунёнинг
Ҳеч ерида шоҳ қизин,
Бекачни — ер юлдузин?
Мен куёви». — «Э иним, —
Сўзлапти ой, — кўрмадим,
Бекачни мен. Ҳар куни —
Чиққум соқчи тургани
Фақат келганида гал.
Эҳтимол мен йўқ маҳал
Утиб кетгандир у қиз».
Шаҳзода депти: «Эсиз».
Ой яна депти шуни:
«Шошма, сабр қил, уни
Балки шамол билади,
Уша кўмак қилади.

Сен унга бор, жонгинам,
Хайр энди, кўп тортма ғам». **Иигит** ғам емай шу дам
Борипти шамолга ҳам:
«Шамол! Қудратинг билан
Булутларни қувлайсан,
Кўм-кўк денгизни дарров
Қиласан алғов-далғов,
Ёлғиз худодан ўзга
Ҳеч кимни илмай кўзга,
Эркин кезиб юрасан,
Ҳар ёнга югурасан.
Радми бўлур жавобинг?
Кўрмадингми дунёнинг —
Ҳеч ерида шоҳ қизин,
Бекачни — ер юлдузин?
Мен кўёви». — «Қулоқ сол», —
Жавоб берипти шамол:
«Оқишлари кўк, сокин
Сойдан ўтгандан кейин,
Ҳайбатли юксак тоғ бор,
Тоғ бағрида чуқур ғор;
Уша ғорда ғам-алам
Зулмати ичра ҳардам, —
Устунларга тортилган,
Занжирга банд этилган
Биллур тобут тебранар,
Ҳеч кимсадан йўқ асар.
Уша тобутда бежон
Қайлигинг ётар, ўғлон».
Шамол кетмиш шундан сўнг.
Йиғлаб шаҳзода хўнг-хўнг,
Ғўзал қайлигин сўнг бор —
Кўрмоқ учун, дилафғор.

Кетипти тобут томон.
Борар экан, намоён —
Бўлмиш қаршида зўр тоғ,
Атрофи бўмбўш яйлоқ,
Тоғ тагида қора гор,
Югурмиш унга шунқор.
Кўрди у, ғамгин, беҳуд
Қалқиб турарди тобут.
У тобутда мангулик
Тушагида ётиб тек
Ухларди бекач якка,
Ёр тобутига тикка,
Бутун жон-жаҳди билан
Отилмиш йигит бирдан.
Тобут синмиш. Қиз шу он
Тирилмиш. Бўлиб ҳайрон,
Атрофга телмураркан,
Занжирда тебранаркан.
Хўрсиниб сўзлапти у:
«Кўп узоқ ухлапман-ку!»
Тобутдан чиқмиш дилбар...
Оҳ!.. иков ҳўнграб йиғлар.
Йигит қизни кўтариб,
Ёруғликка чиқариб,
Ҳоли-аҳвол сўрапти,
Уйга қараб жўнапти.
Дарҳол тарқапти миш-миш:
Шоҳ қизи тирик эмиш!

Угай она — малика
Уйда қолиб якка,
Кўзгусига телмуриб,
У билан суҳбат қуриб,

Дер: «Менмасми дунёда
Ҳаммадан ҳам зиёда,
Оппоқ, гўзал ва яхши,
Юзим юзларнинг нақши?»
Кўзгу депти шу маҳал:
«Ҳеч бир сўзсиз, сен гўзал,
Лекин, Бекач дунёда
Ҳаммадан ҳам зиёда,
Ҳаммадан оқ ва яхши,
Юзи юзларнинг нақши».
Шум Бека сапчиб туриб,
Кўзгусини синдириб,
Эшик томон йўл олмиш,
Шоҳ қизига дуч келмиш.
Ва аламга тўлипти,
Чидай олмай ўлипти.
Кўмиб бўлибоқ уни,
Тўй қилмишлар шу куни.
Қовишипти икки бош,
Икки юрак, икки ёш.
Дунё бўлгандан буён
Бундай базм ҳеч қачон
Ҳеч ерда бўлган эмас,
Ҳеч кимса кўрган эмас;
Мен ҳам тўйда бор эдим,
Пиво ичдим, бол едим,
Фақат мўйловим бир оз
Ҳўлланиб қолди, холос.

Олтин хўроз хақида эртак.

Узоқ, бир мамлакатда,
Алла қайси давлатда,
Утган машҳур шоҳ Дадон.
Ёшликдан у зўравон:
Қўшни элларга ҳардам
Солар экан даҳшат, ғам;
Ёшин яшагач, тиниб,
Жанг-жадалдан тийиниб,
Тинч яшаш истапти шоҳ.
Шунда қўшнилари ногоҳ

Шоҳ тинчлигин буздилар,
Кўп зиён етказдилар,
Ҳужумлардан ўз юртин
Қўриқлашга туну-кун,
Сақлаши керак Дадон,
Жуда кўп қўшин — посбон,
Ҳокимлар ҳеч ухламас,
Аммо сира улгурмас.
Жанубдан кутсалар, ёв —
Шарқдан босар беаёв!
Бундан қувилса тездан,
Ҳужум қилар денгиздан.
Гоҳ кўз ёши қилди шоҳ,
Уйқуни тарк этди гоҳ,
Яшаш бўлдимиз шу ҳам!
Мана у сўраб ёрдам
Мунажжим, донишманддан,
Бичилган бир дардманддан
Унга чопар юборди,
Таъзим билан тез борди.

Мана у донишманд чол
Дадон олдида дарҳол
Тўрвадан олтин хўроз —
Чиқариб, сўйлади роз:
«Буни қўндир қўноққа, —
Деди у шоҳга боқа;—
Олтин хўрозим менинг,
Бўлсин содиқ қўриқчинг:
Атроф тинч бўлса хўроз,
Ётар чиқармай овоз;
Аммо четдан озгина
Ҳужум кутилса яна,

Лашкар ҳамла қилса ё,
Юзланса бирор бало,
Тож силкитиб хўрозим,
Баланд қилиб овозин,
Қичқириб қанот қоқар,
Ёв келар ёққа боқар» .
Шоҳ раҳмат айтиб шу чоқ
Олтин ваъда этди тоғ:
«Бундай яхшилик учун,—
Деди севинчидан бутун,—
Не тиласанг мен дарҳол
Бажо келтиргайман, чол».

Хўроз баланд кўноқда
Юртни қўриқламоқда,
Сал сезилса хавф-хатар,
Уйқусини тарк этар,
Силкинар содиқ посбон,
Тикилиб хавfli томон,
Қичқиради: «Қу-қув-қувв!
Даврон сур, билма қайғу!»
Қўшнилар тинчиб қолди,
Ҳамлалари йўқолди,
Чортарафдан шоҳ Дадон
Зарба берди беомон.

Йиллар ўтди тинч ва соз,
Тек турар эди хўроз.
Бир кун шовқин-сурондан
Дадон уйғонди бирдан:
«Шоҳимиз! Халққа падар!—
Ҳоким беради хабар:

Хукмрон! Уйгон! Кулфат!»
Шоҳ эснаб дер шу фурсат:
«Жаноблар ўзи не гап?
Ким? Не бало этмиш даф?»
Ҳоким дер: «Яна хўроз
Қичқирди баланд овоз;
Пойтахтда қўрқинч, сурон».
Дарчадан боқса Дадон,
Хўрози талпинмоқда,
Шарқ томонга боқмоқда.
Шоҳ деди:«Ғанимат дам
Отланинг, бўлинг, илдам!»
Шоҳ йўллар шарққа қўшин.
Бош этиб тўнғич ўғлин.
Хўроз жим, шовқин тинди,
Дадон беташвиш энди.

Саккиз кун ўтди шундан,
Хабар келмас қўшиндан:
Жанг бўлди ё бўлмади,
Шоҳ буни билолмади.
Хўроз қичқирар тағин,
Шоҳ йўллар яна қўшин,
Тўнғичи учун ёрдам
Юборар кенжасин ҳам.
Хўроз яна жим андак.
Аммо улар бедарак.
Ўтди яна саккиз кун,
Эл-юрт қўрқувда бутун.
Хўроз қичқирар яна;
Шоҳ қўшин тўплар мана,
Шарққа бошлар тортиб саф,
Билмайди, бўларми наф?

Қўшин юрар туну-кун;
Ҳолдан кетар бус-бутун.
На жангоҳ, на қароргоҳ,
На бир мозор кўрар шоҳ.
«Не ажаб ҳол?— ўйлар у.—
Саккиз бор тонг отди-ку.
Шоҳ қўшинин йироққа
Бошлаб борибди тоққа,
Юксак тоғлар ора бир
Кўринди ипак чодир.
Ажиб сукутда ҳар ён
Тор дарада беомон —
Қирилиб қўшин ётар,
Шоҳ чодир томон шошар...
Қандай даҳшатли аҳвол!
Кўз ташлар бориб дарҳол
Жонажон қўш ўғилга,
Бесовут, бедубулға
Иккиси ётар жонсиз,
Бир-бирига омонсиз —
Ўткир қиличин санчиб.
Отлари юрар санқиб
Пайхон бўлган ўтлоқда,
Қонга қоришган ёқда
Шоҳ йиғлапти: «Фарзандим,
Вой шўрим! Жигарбандим!
Тузоққа лочинларим —
Тушипди! Битди умрим».
Шоҳ билан ҳамма йиғлар,
Тоғу тош, воҳа йиғлар,
Ҳамма йиғлар, чекар оҳ,
Чодир очилди ногоҳ...
Шамахон маликаси,
Сулув қизлар бекаси

Жилмайиб тонгдай ёрқин,
Шоҳни қаршилар сокин.
Кунга боққан бойқушдек
Шоҳ тикилиб қолди тек.
Қиз қошида олиб тин,
Унутди фарзанд доғин.
Таъзим-ла Дадонни қиз
Билагидан ушлаб тез
Чодирга олиб юрди,
Табассум қилиб турди.
Унга дастурхон ёзди,
Ноз-неъмат-ла тўйғазди;
Кимхоб ўрин тузатди,
Оромгоҳга узатди.
Сўнгра роса бир ҳафта
Завқланиб фароғатда,
Қизга бўлиб маҳлиё
Шоҳ сурди кайфу сафо.

Ва ниҳоят бир кун
Шоҳ ҳам унинг қўшини
Саройга жўнаб қолди,
Гўзал қизни ҳам олди.
Эл оғзида миш-мишлар,
Бўлган-бўлмаган ишлар.
Пойтахт бўсағасида,
Шаҳар дарвозасида
Уларни шовқин билан
Халқ кутиб олар экан;
Тўпарава, шоҳ ва қиз
Кетидан чопишар тез.
Барин табриклар Дадон...
Ва кўринди бир замон

Бошда арабий қалпоқ,
Оққушдай соч-соқол оқ
Бичилган чол қадрдон.
«Ассалом, эй отахон,—
Депти шоҳ,— кел, бемалол,
Тила-тилагингни чол!»
«Шоҳим,— дейди донишманд, —
Истагимни айтсам ман,
Эсингдами, хизматим,
Сенга дўстлик ҳурматим,
Ваъда этгандинг бир вақт,
Не истасанг ол деб нақд,
Шамахон гўзал қизин,
Маликасин, ой юзин,
Мен учун айла эҳсон...»
Дадон турарди ҳайрон.
«Сенга не бўлди? — дер ул:—
Эсингни ебсан буткул!
Шайтон йўлдан урди ё
Сендан қочдими ҳаё?
Ваъда этганман албат,
Малика эмас фақат!
Ҳар нарсанинг чеки бор!
Нечун сенга керак ёр?
Бас! Қимман? Сен яхши бил.
Шунга муносиб сўз қил.
Майли сўра давлат, мол,
Шоҳона от берай, ол!
Берай юрт ярмин сенга». —
«Истамайман, йўқ! Менга
Бергил Шамахон қизин,
Маликасин, ой юзин». —
Деганмиш Донишманд чол.
Туфурганмиш шоҳ дарҳол:

«Ҳали шуми сенда ўй!
Ўзингни қийнама, қўй,
Ҳадядан умидинг уз,
Қани, ҳайданг буни тез,
Имонсиз чол жўнаб қол,
Ҳайданг! Кўзимдан йўқол!»
Чол ўйлар, бир сўз демас,
Шоҳ-ла баҳслашиб бўлмас:
Ҳасса билан урди шоҳ
Кекса манглайга, эвоҳ!
Шўрлик йиқилди шу он,
Тил тортмасдан берди жон.
Пойтахт ларзага келди,
Аммо қиз қаҳ-қаҳ кулди.
Қўрқитмас уни гуноҳ,
Ғазабнок бўлса ҳам шоҳ
Қизга жилмайиб қарар.
Шаҳарга кириб борар...
Бирдан тарқалди бир сас,
Пойтахт аҳли шу нафас
Кўрдикки, олтин хўроз
Қўноқдан этиб парвоз
Шоҳнинг бошига келди,
Ва қичқириб беомон
Бошини чўқиди ёмон...
Аравадан шунда шоҳ
Ерга йиқилди ногоҳ,
Бир оҳ тортди-ю ўлди,
Малика ғойиб бўлди;
Дунёга келмагандай,
Ҳеч нарса билмагандай.
Чин эмас асли эртак,
Уққанга сабоқ бешак.

ИЗОҲЛАР

А з о з и л — шайтон, иблис.

А м у р — севги тангриси. Яланғоч ва қанотли бола суратиде.
{Рим мифи.}

А р м и д — итальян шоири Тиссо достонидаги сеҳргар гўзал.

Б а б а р и х а — рус халқ эртакларида шум кәмпир.

Б а с у р м а н — бу ерда гайридин маъносида.

Б а я н — рус эртакларида бахши, халқ шоири.

«Боғда ёки бўстонда» — «во саду ли, в огороде» — рус халқ қўшиғи.

В а д и м — «ўн икки қиз»га нажот берувчи Новгородли баҳодир.

Г и м е н — никоқ тангриси.

Г о м е р — «Одиссея ва «Илиада» дostonларининг автори, юнон қўшинларининг суронли базмларини уста тасвир этган, афсонавий шоир.

Д е л ь ф и р а — граф хотин. Е. М. Ювелич. Пушкин яшаган вақтда, Петербургда шундай қўпол, хунук ва гийбатчи хотин ўтган экан.

Д и а н а — ой ва ов тангриси.

З о и л — иккюзлама, сотқин танқидчи демак.

Ж у б б а — руҳонийларга хос тўн.

К а л и с о — черков, бутхона.

К л и м е н а — шартли ном.

Л е л ь — ишқ тангриси, чўпон ва шоирлар ҳомийси эмиш {славян мифи}.

Л е м н о с — оқсоқ тангри — темирчи Вулкан {Гефёст} Лемнос оролида яшаганмиш. У, ишқ ва гўзаллик илоҳаси Венерага {Киприда, Цитерея} уйланганмиш. Венера эса, уруш тангриси Марс билан бирга эрини алдаганмиш. Бунини сезган Вулкан кўзга нўринмас, темир тўр тўқиб, хотини ва Марсни жиноят устида тутуди, кейин бутун тангриларни чақириб, шармисор этади.

М е л ь п о м е н — трагик артист.

М и р т — ҳамма вақт кўм-кўк бўлиб турадиган дарахт.

О р л о в с к и й — поляк-рус рассоми, отлар ва жанг манзараларини маҳорат билан чизган.

О р ф е й — қадим Юнонистоннинг афсонавий кўшиқчиси, у куйлаганда ҳатто жониворлар ва тошлар ҳам таъсирланган эмиш. Бу ерда шоир Жуковскийни айтмоқчи.

П а р н а с баҳодирлари — шоирлар.

П а р н и — ўз ишқий шеърлари билан машҳур бўлган француз шоири.

Печенеглар — Туркий кўчманчи қабилалардан бири; жанубий Россияга кўп босқин қилар эди.

Сулаймон — жуда ҳам бадавлат пайгамбар {эфсона}.

Таврида — Қримнинг қадимги номи.

Ташида — ташқарисида.

Тўсқовул — посбон, тўсиқ, ғов.

Фед — санъат тангриси, Паллада — ҳикмат ва донишмандлик тангриси, Фидий қадим юнон ҳайкалтароши.

Шаҳризода — «Минг бир кеча» қаҳрамонларидан бири.

«Униққи ухлоққиз» — Жуковский достони.

МУНДАРИЖА

Руслан ва Людмила. Поэма — Миртемир таржимаси	5
Поп ва унинг хизматкори Балда ҳақида эртак — Пўлат Мўмин таржимаси	101
Шоҳ Салтан ҳақида, унинг азамат ва шавкатли ўғли баҳодир князь Гвидон салтанзода ҳам сулув шоҳқиз оқдўш ҳақида эртак — Мир- темир таржимаси	108
Балиқчи ва балиқ ҳақида эртак — Миртемир таржимаси	143
Улик бекач ва етти баҳодир ҳақида эртак — Темир Фаттоҳ таржимаси	151
Олтин хўроз ҳақида эртак — Рамз Бобожион таржимаси	171

П 96

Пушкин, А. С.

Поэма ва эртаклар. Т., «Ёш гвардия», 1971.

184 б. расм.

Пушкин, А. С. Сказки.

Р1

7-3-1

На узбекском языке

А. С. ПУШКИН

П о э м а и с к а з к и

Издательство „Ёш гвардия“ — Ташкент—1971

Редактор Ш а м с и О д и л
Рисом Р. Х а л и л о в
Расмлар редактори К. Н а з а р о в
Техн. редактор Л. П у з е н к о
Корректор М. М и р з а е в

Босмахонага берилди 1/VI-71 й. Босишга рухсат этилди 30/XI-71 й.
Формати 70×108^{1/2}, Босма листи 5,75. Шартли босма листи 8,05.
Нашр листи 9,4. Тиражи 30000.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети „Еш гвардия“
нашриёти, Тошкент. Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 38-71.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг
босмахонаси. Тошкент. „Правда Востока“ кўчаси, 26.
Заказ № 906. Баҳоси 41 т. Қоғоз № 2.